MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

AUDRONĖ JAZGEVIČIŪTĖ
Darbo ir socialinio aprūpinimo teisės studijų programa

TEMA:

SOCIALINIO DRAUDIMO MIGRUOJANTIEMS ASMENIMS KOORDINAVIMAS EUROPOS SĄJUNGOJE: RAIDA IR PROBLEMATIKA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Audrius Bitinas

Vilnius
2013

TURINYS

Įvadas ... 3
1. Socialinės apsaugos sistemos organizavimas ... 6
1.1. Socialinės apsaugos samprata ... 6
1.1.1. Socialinės apsaugos formos ... 7
1.2. Socialinės apsaugos tradicijos ... 12
1.3. Socialinės apsaugos modeliai ... 14
1.4. Socialinės apsaugos principai ... 15
1.4.1. Socialinis solidarumas socialinėje apsaugoje ... 17
1.4.2. Socialinis teisingumas socialinės apsaugos sistemoje ... 18
1.4.3. Valstybės socialinių garantijų užtikrinimas ... 19
1.5. Europos Sąjungos vaidmuo koordinuojant socialinės apsaugos sistemas ... 20
2. Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės šaltiniai socialinėje apsaugoje ... 22
2.1. Deklaratyvūs tarptautiniai socialinės apsaugos teisės šaltiniai ... 23
2.1.1. Tarptautiniai ir Europos socialinės apsaugos teisės dokumentai ... 25
2.1.2. Europos Sąjungos dokumentai ... 25
2.2. Norminiai tarptautiniai socialinės apsaugos teisės šaltiniai ... 25
2.2.1. Europos Tarybos norminiai dokumentai ... 26
2.2.2. Europos Sąjungos socialinės saugos teisės plėtra ir dokumentai ... 26
3. Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos koordinavimas ... 33
3.1. Teisinio koordinavimo principai ... 33
3.2. Dvišalės sutartys ir susitarimai ... 34
3.2.1. Dvišalių tarptautinių sutarčių trūkumai ... 38
3.3. Migruojančių asmenų teisės Europos Sąjungoje ... 38
3.3.1. Principai ir šaltiniai ... 39
3.3.2. Europos Sąjungos taikytinos teisės aktų socialinio draudimo srityje nustatymas ... 40
3.3.3. Naujųjų reglamentų, koordinuojančių migruojančių asmenų teises, ypatumai ... 42
3.4. Koordinuojamos socialinio draudimo išmokų rūšys ... 43
3.5. Atvirojo koordinavimo metodas ... 45
3.6. Socialinio draudimo problematika ir jos šalinimas ... 44
4. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktika ... 49
4.1. ES teisės koordinavimo principų taikymas ir santykis su nacionaline teise ... 49
Išvados ... 55
Literatūros sąrašas ... 58
Santrauka ... 64
Summary ... 65

ĮVADAS

Temos aktualumas.

Įgyvendinant laisvo darbuotojų judėjimo Europos Sąjungoje[1] teisę valstybėms narėms tenka svarbus uždavinys – užtikrinti darbuotojų migrantų socialinę apsaugą. Valstybių narystė ES suteikė galimybę darbuotojams laisviau judėti valstybių narių teritorijose, kadangi tai yra pamatinis ES teisės pagrindas, nurodytas Europos Bendrijos Steigimo sutarties 39 straipsnio 1 dalyje. ES darbuotojų migrantų socialinės apsaugos klausimams reguliuoti yra specialus instrumentas – bendros visoms valstybėms socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatos. Tenka kalbėti atskirai apie ES piliečių bei jų šeimos narių, Europos Ekonominei Erdvei priklausančių valstybių piliečių bei jų šeimos narių socialinio draudimo teisinį reguliavimą. Magistro darbo tema aktuali ir dėl to, jog į ES įstojo naujos didelės šalys: Bulgarija ir Rumunija, o nuo 2013 metų liepos 1 dienos įstos ir Kroatija. Darbuotojų judėjimo laisvė yra viena iš pagrindinių ES teisės aktuose nustatytų laisvių, kuri teigiamai veikia darbo rinkas visoje Europoje ir todėl yra esminė strategijos „Europa 2020“, kuriai pritarė visos valstybės narės, sudedamoji dalis. Ši laisvė – galingas ir teigiamas simbolis to, ką Europa reiškia kiekvienam ES piliečiui.

Tyrimo tikslas.

Šiame magistro darbe siekiama pateikti socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimo ES ypatumus, socialinės apsaugos sistemos bruožus, susisteminti ir aprašyti Tarptautinius ir ES teisės šaltinius socialinėje apsaugoje, suformuoti bendrąjį vaizdą apie ES teisės galiojimą nacionalinių teisės aktų atžvilgiu ir koordinavimo principų taikymą bei santykį su nacionaline teise, išanalizuoti Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktikos įtaką migruojančių asmenų socialinės apsaugos draudimo koordinavimui.

Tyrimo objektas.

Magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas yra socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimo ES ypatumai, priežastys, taip pat koordinuojamų socialinio draudimo rizikų rūšys.

Tyrimo dalykas.

Šio magistro darbo tyrimo dalyku laikytinas socialinės apsaugos, apimančios įvairias socialinio draudimo rizikas migruojantiems asmenimis koordinavimo procesas ES.

Tyrimo uždaviniai.

Siekiant tyrimo tikslo, sprendžiami sekantys uždaviniai:

- apibūdinti socialinės apsaugos sistemos organizavimo procesą ir pateikti išvadas;

[1] Toliau ES.

- išanalizuoti Tarptautinius ir ES teisės šaltinius, kuriuose reglamentuojama socialinė politika, susijusi su migruojančių asmenų socialine apsauga, socialiniu aprūpinimu;

- aptarti Bendrijos nuostatų įtaką ES socialinės saugos teisės plėtrai;

- išanalizuoti pagrindinius socialinės apsaugos sistemų koordinavimo principus, nustatyti jų tikslą ir pateikti išvadas;

- išnagrinėti Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktiką susijusią su migruojančių asmenų socialine apsauga;

- remiantis atlikta analize, pateikti vertinimus ir pasiūlymus socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimo srityje tobulinimui.

Tyrimo šaltiniai.

Tyrimo šaltiniais yra Lietuvos Respublikos įstatymai, Europos Sąjungos pirminės ir antrinės teisės aktai, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimai, tarptautiniai susitarimai, dvišalės sutartys, specialioji literatūra. Ruošiant darbą buvo naudojamasi įvairiomis teisės aktų paieškos sistemomis, Lietuvos Respublikos Seimo, kitų Lietuvos valstybinių institucijų duomenų bazėmis bei Europos Sąjungos teisės aktų paieškos sistema.

Tyrimo metodai.

Siekiant šiame darbe iškeltų uždavinių išsprendimo, buvo pritaikyti sekantys tyrimo metodai:

- sisteminis analizės metodas padėjo apibūdinti socialinės apsaugos sistemą, jos koordinavimo procesą, leido pateikti skirtingas nuomones, jas apibendrinant;

- loginės analizės metodas būtinas atskleidžiant bet kokio mokslinio tiriamojo darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas ir apibendrinimus;

- lyginamasis metodas buvo naudojamas tiriant atskirų valstybių narių teisinio koordinavimo specifinius bruožus;

- istorinis metodas buvo panaudotas derinant su lyginamuoju, pateikiant esamo teisinio koordinavimo skirtumus nuo anksčiau galiojusio, istorinę atitinkamų klausimų reglamentavimo patirtį, išsiaiškinant galiojančio teisinio koordinavimo prielaidas, kas padėjo suprasti tam tikrų reiškinių vystimosi procesą.

Ruošiant darbą buvo naudojami ir kiti metodai, juos derinant tarpusavyje, siekiant išsamesnio tyrimo.

Mokslinio darbo naujumas.

Ruošiant darbą, buvo pastebėta, kad teisinėje literatūroje, analizuojant socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimą ES, dėmesys daugiausia kreipiamas į klausimų, susijusių su laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijos mastu užtikrinimu, išsprendimą, nagrinėjant ES darbuotojų teisių įtvirtinimą ir užtikrinimą. Tačiau, toli gražu, ne daug yra

literatūros, kur būtų išnagrinėtas socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimas ES. Šiuo klausimu teorijos ir praktikos analizę atliko A.Bitinas, A.Guogis, J.Tartilas, J.Litvaitienė, P.Gylys, R.Lazutka ir kiti autoriai. Tuo tarpu, dauguma leidinių yra skirti bendriems klausimams aptarti. Šiame darbe išsamiau analizuojami teisės šaltiniai, koordinuojantys socialinį draudimą, taikytinos teisės nustatymas, teisinio koordinavimo esminiai dalykai, migruojančių asmenų teisės socialinėje apsaugoje, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktika. Darbe buvo išanalizuota judančių asmenų socialinės apsaugos koordinavimo reglamentų esmė, paskirtis, taikymo specifika. Tokiu būdu, buvo kompleksiškai išnagrinėti klausimai, susiję su koordinuojamomis socialinės apsaugos sistemos apimtimis, ypatybėmis.

Praktinė darbo reikšmė.

Sisteminis socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimo ES pateikimas leidžia realiai įvertinti ES valstybių migruojančių asmenų teisės į socialinį draudimą išsaugojimo galimybę. Tam tikri darbe iškelti klausimai turėtų paskatinti mokslininkus, praktikus atlikti išsamesnes analizes, pateikiant nuomones dėl esamo socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimo ES, diskutuojant dėl jo privalumų ir trūkumų. Darbe atkreiptas dėmesys į tam tikras dvišalių tarptautinių sutarčių problemas, kas galėtų būti pagrindu diskusijoms darbe nagrinėtiems klausimams aptarti, kas padėtų lengviau orientuotis bei vertinti ir analizuoti migruojančių asmenų socialinio draudimo klausimo ES teisinį reguliavimą vėlesnėms kartoms. Teorinių žinių visuma padės giliau suprasti gvildenamos temos esmę.

Darbo struktūra

Magistro darbą sudaro įvadas, keturi skyriai bei išvados. Pirmame baigiamojo darbo skyriuje bus analizuojama socialinės apsaugos sistemos organizavimo esmė: socialinės apsaugos sąvoka, jos modeliai, principai, ES vaidmuo koordinuojant socialinės apsaugos sistemas ir pan. Antrame skyriuje - kalbama apie tarptautinius ir ES teisės šaltinius socialinėje apsaugoje: analizuojamos teisės šaltinių rūšys, ES taikytinos teisės aktų socialinio draudimo srityje nustatymo kriterijai, teisės šaltinių ypatumai ir kiti su jais susiję klausimai. Trečiame - gvildenama ES socialinės apsaugos sistemos koordinavimo esmė: teisinio koordinavimo principai, dvišalės sutartys ir susitarimai, migruojančių asmenų teisės ES, koordinuojamos socialinio draudimo išmokos, atvirojo koordinavimo metodas. Ketvirtame baigiamojo darbo skyriuje - analizuojama Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktika susijusi su migruojančių asmenų socialinės apsaugos koordinavimu ES.

Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas bei santrauka.

1.SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ORGANIZAVIMAS

Prieš pradedant gvildenti migruojančių asmenų socialinio draudimo koordinavimo ypatumus, tikslinga būtų išnagrinėti pačią socialinės apsaugos sampratos sąvoką bei aprašyti šios sistemos sandarą, aptarti socialinio draudimo vietą visoje socialinės apsaugos sistemoje.

1.1. Socialinės apsaugos samprata

Socialinės apsaugos sąvoka yra nuolat besikeičianti, todėl nieko nuostabaus, jog skirtinguose šaltiniuose randami įvairūs apibrėžimai. Dažniausiai socialinės apsaugos sąvoka apibrėžiama tos šalies teisės aktuose, kurie reglamentuoja šalies socialinę apsaugą.

Išanalizavus Lietuvos mokslininkų literatūrą socialinės apsaugos tematika, randami tokie socialinės apsaugos apibrėžimai. Vieni mokslininkai socialinę apsaugą apibrėžia: „Kaip valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visumą, teikiančią gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti“[2]. Kiti – kaip pavyzdžiui, R.Lazutka teigia, jog „Socialinė apsauga yra politikos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose iškyla asmens pragyvenimo pavojus“[3]. A.Guogis pasiūlė tokį socialinės apsaugos apibrėžimą: „Socialinė apsauga – tai valstybės ir (arba) privačių subjektų, jeigu pastarųjų veikla yra valstybės reglamentuota, teikiama materialinė parama (piniginė ir daiktinė) arba socialinės paslaugos socialinę riziką patyrusiems asmenims“[4].

Apibendrinus sąvokų apibrėžimus, galima teigti, kad visi autoriai panašiai apibūdina socialinę apsaugą, skiriasi tik šios sąvokos apimtis.

Tuo tarpu užsienio mokslininkų darbuose teisės aktuose socialinė apsauga apibrėžiama įvairiau. Tarptautinė darbo organizacija socialinę apsaugą apibūdina taip: „Tai apsauga, kurią visuomenė, naudodama įvairias priemones, teikia savo narėms, nuo ekonominių ir socialinių nelaimių, kurias gali sukelti žymus uždarbio sumažėjimas ar jo mokėjimo nutraukimas dėl ligos, motinystės atostogų, suluošinimo darbe, nedarbo, negalės, senatvės ar mirties. Ji apima taip pat medicininę priežiūrą ir paramą šeimoms su vaikais“. Vokiečių mokslininkai socialinę apsaugą apibūdina, kaip: „Iš visuomenės mokesčių ir įmokų finansuojamas programas bei priemones, skirtas numatytiems tikslams įgyvendinti“[5]. Istoriškai socialinė apsauga dažniausiai buvo suprantama kaip valstybinis socialinis draudimas ir valstybinė socialinė parama. Kai kurių valstybių teisės sistemose nėra bendro socialinės apsaugos apibrėžimo, nes manoma, kad sąvokos kaip „socialinis draudimas“, „socialinė parama“ yra nepakankamai susijusios, kad jas

[2] Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P. 14.
[3] Lazutka R. Socialinė apsauga. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo liber, 2001. P.133-134.
[4] Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos// Socialinis darbas, 2008, Nr. 7(2). P. 33.
[5] Shulte-Mimberg U., Angele S., Heine W. ir kt. Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra. Kelnas: Vokietijos draudimo teorijos ir praktikos bendrovė, 1998. P. 5.

būtų galima sujungti į vieną platesnę sąvoką „socialinė apsauga“. D.Pietersas socialinę apsaugą apibūdina kaip: „visumą priemonių, kurių dėka sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų“[6].

Kai kurie autoriai socialinę apsaugą suvokia kaip visapusišką žmogaus apsaugą nuo pavojų. Tokiu atveju socialinės apsaugos samprata reikštų žmonių apsaugą darbe bei aplinkoje, apimtu švietimą bei profesinį mokymą, užimtumo skatinimo priemones ir darbo biržas, įvairias profilaktines sveikatos apsaugos priemones.

Šiuolaikinės socialinės apsaugos sąvoka pirmą kartą buvo pavartota 1935 m. JAV Socialinės apsaugos akte. Pagrindinė socialinės apsaugos sąvokos esmė buvo apibūdinti, kokios rizikos patenka į socialinės apsaugos sąvoką ir kokios yra garantijos apsisaugoti nuo socialinių rizikų. Socialinė rizika suprantama kaip galimas ateities įvykis, kurio atsiradimas nebūtinai priklauso nuo apdraustojo valios. Socialinė rizika gali būti teigiama (pavyzdžiui, apdraustojo išgijimas, vaiko gimimas ar kt.) arba neigiama (mirtis, nelaimingas atsitikimas ar kt.). Yra skiriamos tokios socialinės rizikos: senatvė, nedarbingumas, nelaimingi atsitikimai darbe, profesinė liga, nedarbas, motinystė, vaikų auginimas, sveikata, skurdas, mirtis.

1997 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime teigiama, kad: „socialinės apsaugos sistema turi padėti išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus – suteikti asmeniui būtiną socialinę pagalbą“[7].

Apibendrinant galima teigti, jog socialinės apsaugos sistema apima iš įmokų formuojamą draudimą ir mokesčių mokėtojų pinigais paremtas socialinės apsaugos priemones. Socialinės apsaugos tikslas yra užtikrinti saugumą asmenims, kuomet dėl socialinių rizikų jie negauna pajamų: darbo, išlaikymo, atsiradus specialiesiems poreikiams. Socialinės apsaugos sistemos esmė – lėšas perskirstyti tarp darbingų ir nedarbingų asmenų bei gaunančių mažas pajamas, apsaugoti asmenis nuo socialinių rizikų bei užtikrinti pajamas minimaliems poreikiams patenkinti.

1.1.1. Socialinės apsaugos formos

Yra skiriama įvairių socialinės apsaugos formų, tačiau labiausiai paplitusios - socialinis draudimas ir socialinė parama. „Valstybinis socialinis draudimas yra tam tikras kompromisas tarp „prieinamumo“ ir „priimtinumo“. Socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų nariai savanoriškai arba privalomai patys moka draudimo įnašus arba kiti sumoka už juos, ir todėl,

[6] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 12-13.
[7] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.

tokios solidarumo sistemos nariui patyrus socialinę riziką, yra galimybė gauti socialinę pašalpą“[8]. Socialinis draudimas finansuojamas iš draudimo įmokų: draudimo principams įgyvendinti pasirinkta tokia forma, kuomet apdraustieji asmenys ir jų draudėjai privalo tam tikrą darbo pajamų dalį, kaip draudimo įmoką, pervesti į draudimo fondą. Socialinio draudimo srityje svarbų vaidmenį vaidina solidarus išlyginimas apskaičiuojant įmokas ir išmokas. Solidarumas yra tas principas, pagal kurį kiekvienas bendruomenei priklausantis asmuo iš jos gauna tiek, kiek jam reikia, ir prie išlaidų padengimo prisideda tiek, kiek leidžia jo ekonominės galimybės.

Socialinio pedagogo terminų žodynėlyje socialinis draudimas reiškia: „Visumą suderintų valstybinių privalomųjų draudimo sistemų, garantuojančių išmokas ligos, invalidumo, senatvės, mirties, maitintojo netekimo, motinystės ir panašiais atvejais“[9].

A.Bitinas nurodo, jog „Valstybinio socialinio draudimo tikslas yra sumažinti skurdą ir apsaugoti nuo jo asmenis, kai jiems dėl tam tikrų socialinių rizikų tokia pagalba reikalinga, skatinti socialinę integraciją ir lygybę tarp skirtingų socialinių grupių. Valstybinio socialinio pensinio draudimo ir kitų socialinio draudimo rūšių plėtra ir reformavimas Lietuvoje, kaip ir kitose ES valstybėse, yra nuolatinis procesas. Kinta ekonominiai, politiniai ir socialiniai reiškiniai, keičiasi reformų koncepcijos ir strategijos, ES institucijos teikia rekomendacijas ir apibendrinimus pensijų sistemų reformų srityje ir pan.“[10].

D.Pietersas nurodo, jog: „Socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų nariai savanoriškai arba (dažniausiai) privalomai patys moka draudimo įnašus, arba kiti sumoka už juos, ir todėl socialinę riziką patyrusiam solidarumo sistemos nariui yra galimybė gauti socialinę pašalpą. Socialinės paramos sistemos teikia pašalpas žmonėms, kuriems iš tikrųjų jų reikia“[11].

Įstatymų leidėjas valstybinį socialinį draudimą apibrėžia kaip „Socialinės apsaugos sistemos dalį, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos“[12].

Šiame įstatymų leidėjo pateiktame apibrėžime socialinis draudimas tarytum įterpiamas į socialinės apsaugos sistemą, pavadinamas jo dalimi. Remiantis šiuo apibrėžimu, darytina išvada, kad socialinis draudimas sudaro svarbiausią ir didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį.

A.Guogis socialinį draudimą apibūdina taip: „Socialinis draudimas – viena psichologiškai labiausiai ir daugelyje pasaulio valstybių plačiai paplitusių pajamų perskirstymo

[8] Bitinas A., Tartilas J, Litvinaitė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 38.
[9] Prieiga per internetą: http://www.senoji.vpu.lt/socpedagogika/zodynelis/s.html; prisijungimo laikas: 2012-06-06.
[10] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 15.
[11] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 15-16.
[12] Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447.

formų, kai kiekvienas žmogus žino, kad jo ir už jį draudėjų (darbdavių) mokamos valstybinės socialinio draudimo įmokos bus naudojamos išimtinai įstatymais reglamentuotoms, griežtą socialinę paskirtį turinčioms išmokoms“[13].

Įstatymų leidėjas socialinį draudimą apibūdino kaip: „Valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistemą, teikiančią apdraustiesiems Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitų pajamų arba dėl įstatymo nusotytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų“[14]. Šis apibrėžimas pabrėžia socialinių ekonominių priemonių sistemą. Kyla klausimas ar socialinės apsaugos sistemos tam tikra dalis yra tolygu atitinkamų valstybės kuriamų socialinių ekonominių priemonių visumai. Galima manyti, kad socialinės ekonominės priemonės – tai valstybės kuriami sprendimai, teigiamai įtakojantys atskirų tam tikroje sistemoje dalyvaujančių asmenų socialinę gerovę, priimti skirtingais laikotarpiais, atsižvelgiant į valstybės vykdomą politiką, įgyvendinami remiantis solidarumo principu. Tarytum tam tikri socialiniai saugikliai, paremti socialinės visuomenės gerovės bei solidarumo principais, padedantys visuomenei jaustis stabiliau, suteikiantys galimybę užsitikrinti tam tikrą valstybės pagalbą ateityje, pirmiausia užtikrinant tą pagalbą tiems, kam jos reikia dabar – taip, manytina, galima įvardinti pagrindinę socialinio draudimo funkciją. Būtent ši nuostata yra svarbiausia socialinio draudimo funkcija, o socialinė visuomenės gerovė ir solidarumas – kertiniai socialinės apsaugos sistemos principai.

1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinės chartijos 12 ir 13 str. nustato teisę į socialinį draudimą ir socialinę paramą. Socialinės chartijos 12 straipsnis nustato, kad „Siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę apsaugą, šalys įsipareigoja: sukurti arba toliau išlaikyti socialinės apsaugos sistemą; išlaikyti tinkamo lygio socialinės apsaugos sistemą – bent tokio, kuris yra būtinas Europos socialinės apsaugos kodeksui ratifikuoti; stengtis, kad socialinės apsaugos sistema nuolat tobulėtų, pasiektų aukštesnį lygį“[15].

Socialinė parama savo reikšme skiriasi nuo socialinio draudimo. Socialinės apsaugos terminų žodyne nurodoma, jog: „Socialinė parama – tai pagalba, teikiama pinigais arba natūra asmenims, kurie neturi išteklių būtiniesiems poreikiams patenkinti“[16]. Tuo tarpu Socialinės paramos koncepcijoje socialinė parama apibrėžiama kaip: „Socialinės ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų

[13] Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos// Socialinis darbas, 2008, Nr. 7(2). P. 29.
[14] Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991 Nr. I-1336//Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-62-95.
[15] Europos Socialinė chartija (pataisyta).// Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.
[16] Angele S., Dobravolskas A., Keinys St. ir kt. Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999. P.76.

nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų pasirūpinti savimi“[17]. Socialinės paramos sistemos finansuojamos valstybės lėšomis, todėl prieš teikiant socialinę pašalpą, gali būti patikrintos ir galimo gavėjo pajamos. „Socialinė parama gali būti teikiama šiais būdais: socialinėmis paslaugomis ir socialine globa; pašalpomis ir piniginėmis išmokomis; šalpa daiktais“[18].

Piniginės išmokos gali būti tam tikro nustatyto dydžio, tačiau gali būti siejamos ir su anksčiau uždirbtomis pajamomis, taip pat pajamomis, gautomis iš profesinės veiklos. Įmanomas ir visų minėtų būdų derinimas skiriant piniginę išmoką.

Socialinės paramos srityje nereikalaujama išankstinių finansinių įmokų. Ji skirta padėti tokiais sunkiais atvejais, kai asmuo nebegali pats sau padėti arba gauti pagalbos iš trečios šalies.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnis įtvirtinta nuostata, kad: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“[19].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 m. kovo 12 d. nutarime konstatavo, jog „Socialinio aprūpinimo priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Socialinė parama teikiama asmenims, kuriems reikalinga parama, bet kurie neturi teisės gauti aprūpinimo iš socialinio draudimo fondo ar iš jo gauna per mažai gyvenimui būtinų lėšų“[20].

Skirtumas tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos yra aiškus: kiekvienas apsidraudęs žmogus, patekęs į socialinės rizikos situaciją, be jokios papildomo jo lėšų patikrinimo, t. y. nepriklausomai nuo to, ar jam iš tiesų ji reikalinga, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką. Tačiau kiekvienas, pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs patikrinimui, ar jo gyvenimo lygis atitinka reikalavimus tokiai paramai gauti. Tokio patikrinimo metu įvertinamos visos turimos lėšos. Tačiau gali būti, kad su laiku riba tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos nyks: šiais laikais pripažįstama kiekvieno žmogaus teisė į socialinę paramą, o socialinio draudimo išmokos vis dažniau skiriamos tik įvertinus turimas lėšas.

Taigi teikiamos paramos apimtis tiesiogiai priklauso nuo individualaus poreikio, finansavimas vykdomas iš bendrųjų mokestinių pajamų. Socialinės paramos veiksmingumas priklauso nuo valstybės finansinio pajėgumo ir biudžeto dalies, skiriamos socialinėms reikmėms

[17] Socialinės paramos koncepcija// Valstybės žinios. 1994, Nr. 36-653.
[18] Ten pat.
[19] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
[20] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.

tenkinti. Socialinės rūpybos principai neišvengiamai taikomi net ir labai išsivysčiusiose, turtingomis laikomose ES šalyse, nes jie leidžia adekvačiai atsižvelgti į individualių asmenų, patekusių į kritinę situaciją, reikmes.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme socialinės paslaugos apibrėžiamos kaip: „Paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies arba visiškai neturinčiam galimybės savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti gebėjimus savarankiškai spręsti socialines problemas bei palaikyti socialinius ryšius su visuomene, siekiant individui padėti įveikti socialinę atskirtį“[21].

Bendriausia prasme socialinės paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. A.Guogis nurodo, jog: „Bendrosios socialinės paslaugos - tai tokios paslaugos, kurios teikiamos asmenims, kad jie galėtų savarankiškai gyventi savo namuose. Prie šių paslaugų priskiriamos informavimo, konsultavimo, atstovavimo, tarpininkavimo, socialinės kultūrinės, transporto bei maitinimo organizavimo, aprūpinimo būtiniausiais drabužiais ir avalyne paslaugos. Specialiosios socialinės paslaugos - tai paslaugos, teikiamos asmeniui (šeimai), kurio gebėjimams savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ugdyti arba kompensuoti bendrųjų socialinių paslaugų neužtenka. Prie šių paslaugų priskiriama socialinė priežiūra ir socialinė globa“[22].

ES Komisijos komunikate „Lisabonos strategijos įgyvendinimas. Visuotinės svarbos socialinės paslaugos Europos Sąjungoje“ (KOM (2006) 0177 galutinis) socialinės paslaugos ES apibrėžiamos kaip: „Įstatymais nustatytos ir papildomos socialinės apsaugos sistemos, kurių organizacinė forma gali būti įvairi (savidraudos arba profesinės draudimo bendrovės), kuriose galima apsidrausti nuo pagrindinių nelaimingų įvykių rizikos, pvz., įvykių, susijusių su sveikata, senatve, nelaimingais atsitikimais darbe, nedarbu, pensija, negalia; ir kitos esminės, tiesiogiai asmeniui teikiamos paslaugos. Šios prevencinį ir socialinės sanglaudos vaidmenį atliekančios paslaugos – tai pagalba asmeniui, siekiant palengvinti jo integravimąsi į visuomenę ir užtikrinti, kad būtų gerbiamos pagrindinės jo teisės. Visų pirma šios paslaugos – tai pagalba asmenims, kuriuos ištiko asmeninės problemos arba kurie atsidūrė krizinėse situacijoje (pvz., įsiskolinimas, nedarbas, narkomanija, skyrybos). Antra, šios paslaugos – tai veika, kuria siekiama užtikrinti, kad atitinkami asmenys galėtų visiškai integruotis į visuomenę (reabilitacija, kalbos kursai imigrantams), ypač į darbo rinką (profesinis mokymas, profesinė integracija). Socialinės paslaugos papildo ir sustiprina šeimos vaidmenį, ypač rūpinantis jauniausiais ir vyriausiais

[21] Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas//Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.
[22] Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos// Socialinis darbas, 2008, Nr. 7(2). P. 29.

visuomenės nariais. Trečia, šios paslaugos – tai veikla, kuria siekiama užtikrinti asmenų, turinčių ilgalaikių sveikatos arba su negalia susijusių problemų, integraciją. Ketvirta, šios paslaugos taip pat apima socialiai remtinų arba pažeidžiamų asmenų aprūpinimą būstu, t.y. asmenų, gaunančių mažas pajamas, aprūpinimas būstu. Be abejo, šios paslaugos gali apimti visus keturis aspektus“[23].

ES Komisijos komunikate (KOM (2006) 0177 galutinis) socialinėms paslaugoms teikiama išskirtinė reikšmė įtvirtinant, jog tai yra Europos visuomenės ir ekonomikos pagrindas, jos padeda užtikrinti aukštą socialinės apsaugos ir sveikatos apsaugos lygį, didelį užimtumą, socialinę, ekonominę ir teritorinę sanglaudą, lyčių lygybę. Komunikate taip pat yra įtvirtinta nuostata, jog socialinių paslaugų modernizavimas yra viena svarbiausių problemų, su kuriomis susiduria šiandienos Europa.

Taigi apibendrinant galima daryti išvadą, jog išmokos apdraustiesiems asmenims yra finansuojamos iš socialinio draudimo įmokų. Socialinis draudimas nėra teikiamas veltui, skirtingai nei socialinė parama. Tačiau tuo pačiu svarbu paminėti, kad šio teiginio negalima absoliutinti, nes ir socialinėje paramoje tam tikros išmokos (konkrečiai – socialinės paslaugos) gali būti teikiamos bent iš dalies jas apmokant pačiam asmeniui.

1.2. Socialinės apsaugos tradicijos

Socialinės apsaugos teisės mokslui yra plačiai žinomos dvi teorijos – Bismarko socialinės apsaugos ir Beveridžo socialinės apsaugos. Tai du socialinės apsaugos modeliai, galintys pasitarnauti socialinio draudimo ir socialinės apsaugos kaip istoriškai skirtingą kilmę turinčių socialinės apsaugos rūšių atribojimai.

Bismarko modelis: „Sukurtas pagal Vokietijos valstybės vadovo Oto Bismarko pasiūlymus, kai valstybės tikslas yra rūpintis visų gyventojų gerove, ypač palaikant labiausiai remtinus gyventojus ir pasitelkiant tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius. Nuo Beveridžo modelio skiriasi tuo, kad išmokų dydis paprastai yra susijęs su mokėtų įmokų dydžiu“[24]. Tai klasikinis socialinio draudimo modelis, kuris rėmėsi atskiromis socialinio draudimo rūšimis. Bismarko modelis yra pagrindas daugeliui Europos šalių.

A.Bitinas savo monografijoje išskiria tokius Bismarko socialinės apsaugos sistemos tipo pagrindinius bruožus: „Socialinio draudimo privalomumas; socialinio draudimo įmokos diferencijuojamos pagal įvairias socialines grupes; krizių atveju, galima finansinė valstybės intervencija subsidijų forma; valstybė yra pagrindinis žaidėjas socialinės apsaugos sistemoje elementas ir socialinės integracijos garantas; minimalių pajamų užtikrinimas senatvėje visiems

[23] Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0177:FIN:LT:PDF; prisijungimo laikas: 2013-01-07.
[24] Angele S., Dobravolskas A., Keinys St. ir kt. Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999. P.13.

gyventojams; išmokos susijusios su mokamomis įmokomis ir priklausymu tam tikrai socialinei grupei“[25].

Beveridžo socialinės apsaugos sistemos kūrėju laikomas lordas W.*Beveridge'as* (Beveridžas), kuris 1942 m. pranešime suformulavo universalių gerovės valstybės paslaugų gaires. Pranešime buvo pristatytas Didžiosios Britanijos socialinės apsaugos sistemos modelis, kurio pagrindas yra: „Universalios sveikatos, nemokamo švietimo, visiško užimtumo, būsto, socialinės apsaugos paslaugos“[26]. Socialinės apsaugos sistemos supaprastinimas, socialinę apsaugą administruojančių institucijų unifikavimas, socialinės apsaugos pajamų ir išlaidų subalansavimas bei sveikatos sistemos prieinamumas visiems gyventojams, tai dalykai, kurie sudarė pranešimo esmę. Pagal Beveridžo tradiciją – valstybė ir asmuo turi bendradarbiauti. Valstybė suteikia minimalią socialinę apsaugą ir suteikia sąlygas pačiam asmeniui dalyvauti darbo rinkoje ir pasirinkti papildomą socialinį draudimą. Šia tradicija siekiama panaikinti ligas, vargą, kančią, tingėjimą, abejingumą ir į pirmą planą iškelti pragyvenimo bei poreikių sąvokas. Tą galima padaryti pasitelkus socialinės apsaugos sistemoje esantį perskirstymo mechanizmą, kuris turi užtikrinti pajamų kompensavimą ar išmokas pajamų praradimo atveju.

A.Bitinas pateikia pagrindinius ir Beveridžo socialinės apsaugos tradicijos bruožus: „Sistema apima visus gyventojus, nepriklausomai nuo mokamų įmokų; socialinio draudimo išmokos nesiejamos su asmens mokamomis įmokomis ir yra vienodo dydžio; sistema yra finansuojama mokesčių pagrindu (tačiau tai netaikoma išmokų šeimai ir sveikatos draudimo sritims); socialinio draudimo įstaigos yra viešojo sektoriaus dalis; valstybės dalyvavimas socialinės apsaugos sistemoje neturi užgožti asmens iniciatyvos teisių, jiems patiems sudarant sąlygas rūpintis socialiniu draudimu; viešojo sektoriaus įstaigos glaudžiai bendradarbiauja su konkrečiais asmenimis, mokančiais įmokas ar besikreipiančiais išmokų“[27].

Apibendrinant galima išskirti tokius socialinės apsaugos tradicijų skirtumus:

1. Koncepcijos prasme: Beveridžo tradicija yra individualaus pobūdžio, kurioje asmens interesai iškeliami virš valstybės interesų. Priešingai, Bismarko tradicijoje valstybė yra socialinės integracijos garantas.

2. Poreikių tenkinimo prasme: Beveridžo tradicijoje tenkinami baziniai asmens poreikiai, tuo tarpu Bismarko tradicija, asmeniui tapus nedarbingu, garantuoja tinkamo gyvenimo lygio palaikymą.

3. Finansavimo prasme: Beveridžo tradicija garantuoja visiems asmenims vienodas minimalias bazines pajamas. Bismarko tradicijoje, asmeniui tapus nedarbingu, yra

[25] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 22.
[26] Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos// Socialinis darbas, 2008, Nr. 7(2). P. 27.
[27] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 23.

garantuojamas pajamų lygis priklausomai nuo buvusio atlyginimo, t. y. pajamų lygis priklauso nuo paties asmens.

4. Išmokų skyrimo prasme: Beveridžo tradicijoje išmokos skiriamos pagal pilietybės požymį, tuo tarpu Bismarko tradicijoje išmokos priklauso nuo to, ar asmuo moka socialinio draudimo įmokas.

5. Valstybės vaidmens prasme: Beveridžo tradicijoje socialinis draudimas yra privati sfera ir tai yra asmenų pasirinkimo teisė. Bismarko tradicijoje valstybė imperatyviai nustato socialinio draudimo pareigą. Savanoriškai asmuo gali rinktis tik papildomą socialinį draudimą.

1.3. Socialinės apsaugos modeliai

Greta socialinės apsaugos sistemos sąvokos atsiranda dar viena ne ką mažiau reikšminga sąvoka – Gerovės valstybė. Gerovės valstybės koncepcija yra sunkiai apibrėžiama. Niekas negali papriekaištauti Gerovės valstybės idėjai. Tačiau šią idėją kiekvienas asmuo supranta skirtingai.

A.Guogis Gerovės valstybę apibrėžia tokiais punktais: „1) socialinės raidos stadija; 2) gyvenimo būdas; 3) politinė esmė; 4) valdymo stiliaus reikšmė“[28].

Nagrinėdami Gerovės valstybes, mokslininkai R. Titmuss ir G.Esping-Andersen sudarė teorinius Gerovės valstybių modelius. Pagal šių mokslininkų siūlomą klasifikaciją išskiriamos trys socialinės apsaugos koncepcijos: liberalioji, konservatyvioji ir socialdemokratinė.

Liberaliam modeliui būdinga: socialinės išmokos yra mažos ir išmokų gavimo sąlyga yra tiesiogiai susijusi su asmens turimais resursais; labiau skatinti rinką, nei valstybę išmokų mokėjimo prasme; valstybinis pensinis aprūpinimas yra minimalus, pagrindinį dėmesį skiriant privačiai asmenų gerovei; valstybė dalyvauja tiek, kiek reikia skatinti rinkos veikimą, kad asmenys, ganantys socialines išmokas kuo greičiau turėtų darbą; socialinėms pašalpoms esant mažo lygio, individai priversti dalyvauti privataus socialinio draudimo schemose arba dalyvauti įmonės socialiniame draudime; šiame modelyje socialinės apsaugos sistema ir individai iš esmės priklauso nuo rinkos mechanizmų ir joje pastebimas ryškus socialinių grupių dualizmas: iš vienos pusės, asmenys tiesiogiai priklausantys nuo mažų socialinės apsaugos išmokų ir, iš kitos pusės, privilegijuota socialinė grupė, galinti užsitikrinti socialinę apsaugą priklausomai nuo rinkos.

Socialdemokratiniam modeliui (Skandinavijos šalyse) būdinga: socialinės teisės yra piliečių teisės, socialinės išmokos skiriamos visiems, paprastai yra vienodo dydžio ir užtikrinamos viešojo sektoriaus; pensijų schemos finansuojamos iš mokesčių; valstybės tikslas - užtikrinti lygybę, socialinę integraciją ir socialinių grupių vienodumą, siekiant, kad vidutinė klasė būtų vyraujanti; šio modelio valstybių vyriausybės turi mažiau stimulo inicijuoti

[28] Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 14.

nevalstybinių pensijų schemų kūrimą; socialdemokratiniam modeliui priskiriamos valstybės geriausiai užtikrina socialines piliečių teises ir jų nepriklausomumą nuo rinkos mechanizmų; valstybė skatina visišką užimtumą, taip pat užimtumą viešojo sektoriaus paslaugų srityje, teikiama daug nemokamų socialinių paslaugų, o išmokų lygis yra aukštas; ypatingas dėmesys socialinės apsaugos sistemoje skiriamas socialiniams partneriams bei kolektyvinėms sutartims.

Konservatyvus socialinės apsaugos modelis yra tada, kai: „remiamasi principu teikti paramą tik tiems, kurie mokės socialinio draudimo įmokas“[29]. Šiam modeliui būdingas įsipareigojimas socialiai apsaugoti šeimą remiantis tradicijomis. Socialinės paslaugos pradedamos teikti tuomet, kai šeima nebesusitvarko su iškilusiomis problemomis. Pagal šį modelį – skirtingo luomo ir skirtingą statusą turinčios šeimos turi teisę į skirtingas socialines paslaugas bei išmokas.

D.Pieters teigia, kad: „gyvenime visiškai idealūs socialinės apsaugos modeliai neegzistuoja“[30].

Pažymėtina, kas ES valstybių narių socialinės gerovės sistemos, atitikdamos politines filosofines ideologijas ir skirtingas kultūrines tradicijas, vykdo skirtingą mokesčių, ekonominę bei socialinę politiką. ES valstybėms narėms būdingi skirtingi socialinės gerovės modeliai. Tačiau, socialinės apsaugos modeliai, vykstant integraciniams procesams pamažu persipina tarpusavyje ir pradeda panašėti.

1.4. Socialinės apsaugos principai

Svarbų vaidmenį socialinės apsaugos teisės sistemoje vaidina socialinės apsaugos principai, kurių taikymas apibūdina socialinės apsaugos sistemos modelį. Principas reiškia „Pagrindinę kurios nors teorijos, koncepcijos idėją, pradinį teiginį“[31]. Principai yra pamatinės idėjos, kurių pagrindu plėtojama visa teisės sistema. Skirtingų valstybių socialinės apsaugos teisės sistemoje gali būti taikomi įvairūs principai, tai priklauso nuo socialinio modelio, egzistuojančio toje valstybėje. Išskiriami tokie socialinės apsaugos teisės principai:

1. *Asmens poreikių atspindėjimo principas,* reiškiantis, kad socialinės apsaugos sistema skirta užtikrinti asmens apsaugą nuo socialinių rizikų ir tenkinti socialinius asmens poreikius. Anot J.Maculevičiaus „Įstatymų leidėjas turi siekti savarankiškai ir optimaliai fiksuoti asmens poreikius socialinės alimentacijos pagrinduose, norėdamas kuo operatyviau patenkinti naujai atsiradusius poreikius ir stengdamasis išvengti neesminių arba nerealių poreikių tenkinimo“[32].

---

[29] Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.88.
[30] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 131.
[31] Prieiga per internetą: http://www.zodziai.lt/reiksme%26word%3Dprincipas%26wid%3D16003 ; prisijungimo laikas: 2012-01-06.
[32] Maculevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius// Jurisprudencija. 2004. t. 56(48). P. 6.

2. *Moterų ir vyrų lygybės principas* socialinės apsaugos srityje yra pripažįstamas kaip fundamentalus ir neginčijamas. A.Bitino pažymi, kad: „Šis principas reiškia, kad turi būti užtikrintos lygios galimybės vyrams ir moterims dalyvauti socialinės apsaugos teisės sistemoje ir gauti išmokas“[33]. Lygybė suprantama ne tik kaip draudimas diskriminuoti dėl nacionalinės priklausomybės, bet ir gerokai plačiau – tai draudimas nevienodai elgtis panašiais atvejais arba vienodai elgtis nevienodais atvejais, nebent toks skirtingas elgesys objektyviai pateisinamas. Pavyzdžiui, darbo santykiuose reikalaujama mokėti vienodą atlyginimą už vienodą darbą ir pan.

3. *Nediskriminavimo principas,* kuris reiškia, jog socialinės apsaugos sistemoje diskriminacija dėl socialinės padėties yra draudžiama. Įstatymų leidėjas nurodo, jog: „Socialinė padėtis – fizinio asmens įgytas išsilavinimas, kvalifikacija ar mokymasis ir studijų mokslo ir studijų sistemai priklausančiose įstaigose, turima nuosavybė, gaunamos pajamos, teisės aktuose nustatytos valstybės paramos poreikis ir (arba) kiti su asmens finansine (ekonomine) padėtimi susiję veiksniai“[34]. D. Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė įtvirtino nuostatą, jog: „Nediskriminavimo principas negali būti laikomas absoliučiu tiek, kad trukdytų įstatymų kūrėjui diferencijuotai reguliuoti įvairių asmenų grupių teisinę padėtį, tačiau šiuo diferencijuotu teisiniu reguliavimu turi būti siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų, užtikrinamas viešasis interesas. Įstatymų kūrėjo nustatoma diferencijuota teisinė padėtis, įgyvendinant teisę į darbą, iš esmės yra leidžiama su sąlyga, kad tai daroma teisėtai ir pagrįstai“[35].

4. *Socialinių išmokų indeksavimo principas*, reiškia, jog socialinės išmokos turi būti indeksuojamos pagal valstybėje vykdomą politiką, analizuojant, darbo užmokesčio kitimus, infliaciją, visuomenės senėjimo procesą.

5. *Pensinio aprūpinimo depolitizacijos principas,* išreiškia reikalavimą, kad pensijinis aprūpinimas socialinės apsaugos srityje būtų vykdomas remiantis ekonominiais principais, o ne vadovaujantis atskirų partijų, profesijų atstovų interesais.

6. *Universalumo (visuotinumo) principas,* kuris reiškia visaapimantis. Socialinio draudimo išmokos turi būti skiriamos pagal aiškias taisykles. Numatomos ir išimtys, kurios turi būti pagrįstos objektyviais kriterijais.

7. *Koordinavimo principas.* ES socialinės apsaugos teisė išskiria keturis pagrindinius socialinės apsaugos sistemų koordinavimo principus. Tai yra: diskriminacijos dėl pilietybės draudimas; asmuo draudžiamas socialiniu draudimu tik vienoje valstybėje narėje; sumuojami draudimo laikotarpiai, įgyti skirtingose valstybėse narėse; išmokos gali būti eksportuojamos. ES socialinės apsaugos teisės išskirtinumas yra tame, jog ES teisės aktai pagrinde yra skirti

[33] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 34.
[34] Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5115.
[35] Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė D. Lygių galimybių principo įgyvendinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos darbo teisėje: daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P.94.

koordinuoti, o ne derinti nacionalines socialinės apsaugos sistemas. Išskirtina pensijų sritis, kuri yra kiekvienos valstybės narės išimtinė kompetencija ir ES institucijos įtakoti nacionalinės teisės pensijų srities negali.

8. *Socialinio solidarumo principas,* kuris yra suprantamas kaip bendras veikimas, remiantis tarpusavio atsakomybe ir „dalinantis rizika“. Socialinio solidarumo principas yra vienas iš svarbiausių socialinės apsaugos bruožų.

9. *Socialinio teisingumo* socialinės apsaugos teisės sistemoje *principas,* kuris yra apibūdinamas kaip: „Išteklių paskirstymo mechanizmas, turint tikslą ne tik skatinti ekonominį efektyvumą ar bazinę individo socialinę apsaugą, bet ir siekti kolektyvinės ir individualios gerovės užtikrinant fundamentalias žmogaus teises ir laisves, mažinat nelygybę, garantuojant lygias teises ir galimybes“[36].

10. *Bazinės apsaugos ir valstybės socialinių garantijų principas,* kurio esmė tame, jog asmeniui privalo būti užtikrinta minimali apsauga nuo visų rizikų.

11. *Teisėtų lūkesčių principas.* Teisėti lūkesčiai susiformuoja tuomet, kada valstybė įtikina asmenį, kad jam elgiantis pagal tam tikrą modelį, jis gaus tam tikrą naudą ir ta nauda nebus panaikinta, nebent iškils poreikis panaikinti naudą ginant viešąja interesą.

Apibendrinant darytina išvada, jog socialinis solidarumas, socialinis teisingumas, valstybės socialinių garantijų užtikrinimo principai yra tie principai, kurie turi būti įgyvendinami bet kurioje socialinės apsaugos teisės sistemoje.

1.4.1. Socialinis solidarumas socialinėje apsaugoje

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne terminas „solidarus“ reiškia: „Veikiantis iš vieno, draugiškas, sutariantis, bendras“[37].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime pažymėjo, jog: „Solidarumo principas reiškia, kad dirbantys (aktyvią ekonominę veiklą vykdantys) ir draudžiamąsias pajamas gaunantys asmenys prisideda prie socialinio draudimo lėšų kaupimo, šitaip sudarydami prielaidas mokėti išmokas tiems asmenims, kuriems įstatyme numatytos išmokos turi būti mokamos dėl to, kad jie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus, jiems yra pripažintas invalidumas arba yra kitų įstatyme numatytų priežasčių. Solidarumo principas suponuoja ir tai, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas mokantys asmenys turi teisę įstatymo nustatytais atvejais ir sąlygomis patys gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas ir (arba) kitas išmokas, vadinasi, jie įgyja atitinkamą teisėtą ir pagrįstą lūkestį“[38].

---

[36] Bitinas A., Papirtis L. V.Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą// Socialinių mokslų studijos: mokslo darbai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. ISSN2029-2236. 2010, Nr. 3(7). P.46.

[37] Prieiga per internetą: http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/s/solidarus; prisijungimo laikas: 2013-01-07.

[38] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004

Apibendrinant galima teigti, jog socialinis solidarumas gali būti apibrėžtas kaip skirtingų socialinės apsaugos sistemos grupių tarpusavio priklausomybė ir bendri įsipareigojimai siekiant bendrų tikslų.

1.4.2. Socialinis teisingumas socialinės apsaugos sistemoje

Svarbiausias socialinės apsaugos uždavinių – pajamų skirstymas pagal socialinio teisingumo principą. „Liberalių doktrinų šalininkai teigia, kad einamųjų išmokų sistema nepajėgi kovoti su socialinės apsaugos finansavimo deficitu ir būtina labiau liberalizuoti darbo santykius bei pačią socialinės apsaugos sistemą, tačiau retai kyla diskusijų dėl socialinio teisingumo sampratos ir kompleksinių visos socialinės apsaugos sistemos pokyčių. Tačiau tik turint aiškią socialinio teisingumo viziją, kaip turėtų būti užtikrintas socialinis teisingumas socialinės apsaugos sistemoje, galimos ilgalaikės ir tvarios socialinės apsaugos sistemos reformos, juolab norminiuose teisės aktuose nėra įtvirtintas teisingumo apibrėžimas“[39].

Įstatymų leidėjas nėra apibrėžęs socialinio teisingumo sąvokos, galima surasti tik susijusių nuostatų, pavyzdžiui, poreikių tenkinimas dėl socialinės rizikos (švietimas), kova su privilegijomis ir pan. A.Vaišvilos nuomone: „Socialinis teisingumas – tai asmens integravimas į visuomenę po to, kai rinkos ekonomika jį eliminavo iš visuomenės, pavertė socialiai neveiksniu ir dėl to – potencialiai pavojinga jėga sau ir visuomenei“[40]. Tuo tarpu A.Guogis aiškina, jog „socialinis teisingumas (arba jo nebuvimas) vaidina ypatingą vaidmenį Rytų Europoje, taip pat Lietuvoje, formuojant viešąją politiką, nes per kiekvienus parlamento ar savivaldybių rinkimus čia atsiranda po naują populistinę politinę srovę ir naują populistų lyderį, kurie, manipuliuodami socialinio teisingumo stoka, paima valdžią arba daro didelę įtaką ir taip destabilizuoja politinę situaciją“[41].

M.Fleuerbaey socialinį teisingumą aiškina per lygybę visuomenei. Jis teigia, jog: „Svarbu ne tik siekti lygybės visuomenėje, bet ir nustatyti, kokios jos laukti. Lygybės uždavinys turi būti ne tik visiems suteikti vienodas galimybes, bet ir perskirstyti privilegijas“[42].

Socialinis teisingumas analizuojamas skirtingai ir būtent dėl to socialinio draudimo sistemos finansavimo reformavimas lemia skirtingus požiūrius ir koncepcijas. Pastaruoju metu ieškoma sprendimų, kaip užtikrinti pusiausvyrą tarp valstybinio socialinio draudimo garantijų ir

---

m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos), 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 2007, Nr. 102-4171.

[39] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 34.

[40] Vaišvila A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas)//Jurisprudencija. 2002, 24(16). P. 200.

[41] Guogis A. Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai// Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 18. P. 76.

[42] Fleurbaey M. Quelle conception de l‘égalité? In Gonthier F. Justice sociale et action publique: des principes à leur mise en oevre. Paris: La documentation Française. 2008. P.27

asmeninės individo atsakomybės, skatinamas užimtumas, o ne pasyvi apsauga nuo nedarbo, ieškoma naujų lanksčių darbo formų. A.Bitino manymu: „Iš vienos pusės, valstybei paranku mažinti įsipareigojimus ir nustatyti garantijas tik tais atvejais, kai iškyla socialinė rizika, kadangi pati tradicinė socialinės apsaugos sistema gali būti traktuojama kaip neigiamai veikianti asmeninę individų atsakomybę, neskatinanti užimtumo ir formuojanti išlaikytinių armiją su teisėtų lūkesčių reikalavimais. Taip pat svarbu ir aiškiai žinoti, kiek valstybė gali dalyvauti užtikrinant socialinių teisių visumą ir kiek valstybei kainuoja visų prisiimtų socialinių garantijų vykdymas“[43].

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog kiekvienam asmeniui turi būti suteikta vienoda pamatinių teisių bei laisvių visuma, kuri derėtu su kitų asmenų teisėmis bei laisvėmis ir kurioje lygioms politinėms laisvėms būtų garantuojama jų lygi vertė.

1.4.3. Valstybės socialinių garantijų užtikrinimas

Pagrindinis socialinės apsaugos teisės šaltinis - Konstitucija. Socialinių garantijų suteikimas gali būti labai priimtinas visuomenei, tačiau neapgalvotai suteiktų garantijų panaikinimas panaikina pasitikėjimą socialinės apsaugos sistema.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarime pažymėta, kad: „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius, atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas, o valstybės pareiga pensinio aprūpinimo santykiuose yra užtikrinti teisinio reguliavimo stabilumą ir tikrumą, apsaugoti teisinių santykių subjekto teises ir gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius“[44].

P.Gylio nuomone: „Pensijų reforma mūsų šalies viešiesiems finansams reiškia papildomą krūvį yra rizikinga. Iš tos reformos tikrai laimi tik viena šalis – privačios finansinės institucijos. Jos tikrai niekuo nerizikuoja, jos tikrai padengs sąnaudas ir gaus pelną, taip pat galimybę kelis dešimtmečius, kol ateis pensijų išmokėjimo metas, laisvai disponuoti individualiai kaupiančio pensijai žmogaus pinigais. Valstybei taip pat teks nuolat ieškoti pinigų

[43] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 41.

[44] 2002 m. balandžio 23 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už ištarnautus metus gauti, nustatymo“ patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų (1998 m. lapkričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 43-1636.

lopant finansinę skylę, atsiradusią iš dalies privatizavus „Sodrą“, kadangi privatizavus tuos pinigus, mažiau jų lieka „Sodros“ pensijoms ir jos turėtų sumažėti“[45].

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog socialinėje apsaugoje stabilumas yra labai svarbu, priešingu atveju visuomene socialine apsauga nepasitikės ir tai padidins nepasitikėjimą pačia valstybe. Pasitikėjimo nebuvimas reiškia tai, kad į kitas naujas priemones visuomenė gali nebereaguoti. Todėl socialinės garantijos visada turi būti teikiamos prieš tai gerai apsvarsčius valstybės galimybes jas teikti.

1.5. Europos Sąjungos vaidmuo koordinuojant socialinės apsaugos sistemas

Gilios socialinių teisių tradicijos yra neatsiejama Europos socialinio modelio dalis. Nacionaliniu lygiu socialinių teisių apsauga dažniausiai grindžiama trimis skirtingais ramsčiais:

1. „Socialinės teisės įtraukiamos į socialinės apsaugos ir mokesčių programas, skirtas pajamų saugumui ir pajamų perskirstymui užtikrinti bei skurdui mažinti. Šiuo atveju pagrindinės priemonės yra minimaliųjų pajamų apsauga, teikianti socialines išmokas: pensijas, nedarbo išmokas, motinystės ir šeimos pašalpas ir kt., kurias įvairiai finansuoja darbdaviai, darbuotojai ir valdžios institucijos.

2. Socialinių paslaugų tinklas. Svarbiausios socialinės paslaugos plačiąja prasme yra švietimo, sveikatos apsaugos ir būsto paslaugos. Be to, visos Europos valstybės teikia socialines paslaugas, skirtas gyvenimo kokybei gerinti.

3. Darbo rinkos reguliavimas, suteikiantis tam tikras su darbu susijusias teises ir jas ginantis. Taip užtikrinama darbo sąlygų kontrolė ir skatinamas žmonių dalyvavimas darbo rinkoje“[46].

Socialinės apsaugos sistema ES – tai veiklos sritis, itin kintanti dėl vis spartesnio darbuotojų judumo, senstančios visuomenės, skirtingų finansavimo sistemų ir naujos Europos Teisingumo Teismo precedentų teisės. ES piliečių socialinė apsauga yra viena iš esminių uždavinių, iškeltų dar Europos Bendrijos steigimo sutartyje (2 str.), kuria: „Valstybės steigėjos įsipareigojo, be ekonominės veiklos plėtros, siekti „aukšto lygio užimtumo ir socialinės apsaugos, moterų ir vyrų lygybės, gyvenimo lygio ir gyvenimo kokybės gerėjimo bei valstybių narių ekonominės ir socialinės sanglaudos bei solidarumo“[47].

Skirtingos valstybių narių socialinės apsaugos sistemos gali kliudyti asmenims judėti į kitas valstybes. Kliūtis pašalinti padeda tarptautinis bendradarbiavimas, jo pagrindinė priemonė – tarptautiniai susitarimai, kuriuose numatytas nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų tarptautinis derinimas. Tarptautiniai susitarimai atlieka dvi funkcijas: „1) suderina nacionalinių

[45] Prieiga per internetą: http://www.politika.lt/index.php/index.php?cid=9328&new_id=9902//; prisijungimo laikas: 2013-01-27.
[46] Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 61.
[47] Konsoliduota Europos bendrijos steigimo sutartis// Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.

socialinės apsaugos teisės aktų nuostatas tarptautiniu mastu, kad pagal keletą nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų nuostatas tarptautiniu mastu nesusidarytų nei tokia situacija, kai neužtikrinama pakankama apsauga, nei tokia, kai socialinės apsaugos išmokos sutampa; 2) kiekvienam asmeniui garantuoja teisėtai įgytas teises pagal vieną nacionalinę socialinės apsaugos sistemą, asmeniui nuolat arba laikinai gyvenant už tos valstybės teritorijos ribų“[48].

Tarptautiniuose socialinės apsaugos susitarimuose, įtvirtintos nuostatos, jog: neleidžiama diskriminuoti apdrausto asmens dėl pilietybės, turi būti nustatyta kompetentinga socialinės apsaugos sistema, turi būti užtikrintos įgytos socialinės apsaugos teisės, socialinės apsaugos teisės turi būti užtikrintos jų įgijimo metu, turi būti užtikrintas socialinės apsaugos administracijų bendradarbiavimas. Šios nuostatos įtraukiamos į dvišales ir daugiašales valstybių sutartis.

Kiekvienos valstybės socialinės apsaugos sistema pasižymi savitu turiniu ir struktūra. ES nesiekia pašalinti esminių skirtumų tarp valstybių narių socialinės gerovės sistemų, o nuo pat EB įsteigimo pradžios koordinavimo metodu siekia suderinti skirtingas sistemas. Todėl kiekviena valstybė narė gali nevaržoma spręsti, kas turi būti apdraudžiamas pagal jos teisės aktus, kokios išmokos turi būti skiriamos ir kokiomis sąlygomis, koks jų dydis ir pan. Koordinavimas vertintinas kaip tiltas, jungiantis valstybių narių socialinės apsaugos sistemas, kurios išlieka visiškai nepriklausomos. Koordinavimo nuostatomis nustatomos bendros taisyklės ir principai, kurių, taikydami nacionalinius įstatymus, turi laikytis visos nacionalinės valdžios institucijos, socialinės apsaugos įstaigos ir teismai. Taip jomis užtikrinama, kad taikant skirtingus nacionalinės teisės aktus nenukentėtų asmenys, kurie naudojasi savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą arba jose viešėti. Veiklos koordinavimas – sutvarkymas derinimo principu, o ne suvienodinimo. Visų pirma čia turimos mintyje elektroninės formos, kuriose kaupiami duomenys apie apdraustuosius asmenis, ryšio ir keitimosi informacija priemonės. ES socialinės apsaugos nuostatose nenustatoma naujų rūšių išmokų ir jos nepanaikina nacionalinės teisės aktų. Vienintelis jų tikslas – apsaugoti Europos piliečius, dirbančius, gyvenančius ar viešinčius kitoje valstybėje narėje.

Taigi galima teigti, kad ES reguliuoja socialinę politiką koordinavimo metodu. Šiuo metodu ES siekia suderinti skirtingas sistemas nacionalines ribas peržengiančiais atvejais, o ne suvienodinti. Koordinavimo nuostatomis užtikrinama, kad taikant skirtingus nacionalinės teisės aktus nenukentėtų asmenys, kurie naudojasi savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą arba jose viešėti.

[48] Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 63.

2. TARPTAUTINIAI IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS ŠALTINIAI SOCIALINĖJE APSAUGOJE

ES socialinę politiką teisiškai reglamentuoja pagrindinės sutartys bei jų pataisymai, t.y. pirminė teisė. Sąjungos erdvėje taip pat privaloma laikytis antrinės teisės aktų, chartijų ir ES Teisingumo Teismo sprendimų bei tarptautinių sutarčių. 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai ES tapo juridiniu asmeniu ir perėmė Europos Bendrijai anksčiau suteiktą kompetenciją. Taip Bendrijos teisė tapo Sąjungos teise ir apima iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo priimtas nuostatas.

Antrinę ES teisę sudaro reglamentai, direktyvos, rekomendacijos, sprendimai, išvados bei kiti teisės aktai:

- *reglamentų* pagrindinės savybės yra nustatytos Europos Bendrijos sutarties 249 straipsnyje. Pagal jo nuostatas: „Reglamentas yra visuotinai taikomas bei privalomas visa apimtimi ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse“[49]. Reglamentas visose valstybėse narėse taikomas tiesiogiai, todėl nereikalaujama priimti papildomų nacionalinių aktų jo nuostatoms perkelti į nacionalinę teisę;

- *direktyva* Konsoliduotos Europos Bendrijos sutarties 249 straipsnyje apibūdinama: „Kaip privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai yra skirta, siekiant joje keliamų tikslų, bet nacionalinei valdžiai paliekama teisė parinkti atitinkamas direktyvos įgyvendinimo formas ir būdus. Iš esmės direktyvos negali būti tiesiogiai taikomos, bet atitinkamomis sąlygomis jos priskirtinos prie tiesiogiai veikiančių aktų“[50];

- *sprendimas* pagal Konsoliduotos Europos Bendrijos sutarties 249 str. yra: „Kaip visa apimtimi privalomas tam, kam jis skirtas, todėl laikomas individualia priemone, kuri gali būti skirta tiek valstybėms narėms, tiek privatiems asmenims. Sprendimas privalomas visa apimtimi, jis yra tiesiogiai veikiantis“[51]. Sprendimai gali būti įpareigojantys, draudžiantys, leidžiantys ir kitokio pobūdžio;

- *rekomendacija, išvada* – tai dokumentai, kurie nėra teisiškai privalomi, bet dažniausiai rekomendacijų ir išvadų yra laikomasi arba į jas atsižvelgiama.

ES socialinei politikai nemažą įtaką daro ir Europos Komisijos bei ES Tarybos komunikatai. Internetiniame žodyne „zodziai.lt“ komunikatas apibūdinamas kaip: „Oficialus pranešimas, pareiškimas“[52].

[49] Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis// Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
[50] ten pat.
[51] Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 106.
[52] Prieiga per internetą: http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Komunikatas&wid=10274; prisijungimo laikas: 2013-02-10.

Tarptautiniai dokumentai reikšmingi nacionalinėms socialinės apsaugos teisės sistemoms. Ir Jungtinių Tautų organizacija, ir Europos Taryba, ir ES institucijos reglamentuoja tam tikrus socialinės apsaugos teisės dalykus.

A.Bitino nuomone: „Kai kurie tarptautiniai teisės šaltiniai yra deklaratyvūs ir juose nustatytos žmogaus teisės į socialinę apsaugą, būstą, sistemos plėtrą ir pan. Kiti šaltiniai yra privalomojo pobūdžio ir skirti migruojančių asmenų socialinei apsaugai, juose nustatyti socialinės apsaugos sistemų koordinavimo principai ir standartai. Pagrindinis uždavinys Europos Sąjungoje – privalomų teisės aktų (reglamentai, direktyvos) forma koordinuoti socialinės apsaugos sistemas, nes kiekviena valstybė pati gali nusistatyti socialinės apsaugos teisinį reguliavimą. Kita Europos Sąjungos institucijų poveikio forma – neprivalomojo pobūdžio rezoliucijos, socialinės darbotvarkės, strategijos ir atviro koordinavimo metodas“[53].

Konsoliduotos Europos Bendrijos steigimo sutarties 220 straipsnis nustato, kad: „Teisingumo Teismas ir Pirmosios instancijos teismas, kiekvienas pagal savo jurisdikciją, užtikrina, kad aiškinant ir taikant šią Sutartį būtų laikomasi teisės“[54]. Atlikdamas šį uždavinį, Europos Teisingumo Teismas suformavo vadinamąją „nusistovėjusią teismo praktiką“. Ji turi didelės įtakos Bendrijos teisei ir jos raidai. Vis tik reikia paminėti, kad Europos Teisingumo Teismas nepripažįsta precedentinė teisės doktrinos, todėl jis nėra suvaržytas savo paties sprendimų ir dėl to besikeičiant aplinkybėms gali patikslinti savo praktiką. Viena iš praktinių Europos Teisingumo Teismo sprendimų reikšmių – jų pagrindu galima geriau suvokti ES teisės aktų nuostatų prasmę ir tikslus.

Apibendrinat galima daryti teigti, kad Europos integracija atliekama tarptautinių teisės aktų pagalba. Europos socialinę politiką vykdančios organizacijos yra: Europos Sąjungos Komisija, Tarptautinė darbo organizacija, Europos Taryba, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Europos Sąjungos Taryba, Europos Sąjungos socialinis fondas, Europos Bendrijų Teisingumo Teismas.

2.1. Deklaratyvūs tarptautiniai socialinės apsaugos teisės šaltiniai

Pagal teisinio poveikio lygį tarptautinius socialinės apsaugos teisės šaltinius galima skirstyti į deklaratyvius (neturinčius realių sankcijų už nevykdymą) ir normatyvinius (privalomus). Tokius teisės aktus teikia ir įgyvendina tarptautinės institucijos.

„Europos Taryba – viena iš seniausių ir didžiausių organizacijų, apimanti beveik visas Europos valstybes“[55]. Ji buvo įkurta 1949 m. gegužės 5 d. Europos Taryba – tai institucija, kuri aktyviai propaguoja socialinę sanglaudą. Europos Taryba analizuoja socialinių teisių

[53] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, 2011. P. 79.
[54] Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis// Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
[55] Vitkus G. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 143.

įgyvendinimo problemas, rengia rekomendacijas, kurios leistų sumažinti socialinių teisių teisinių garantijų ir realaus naudojimosi jomis valstybėse narėse skirtumus Europos konvencijos socialinėms teisėms apginti. Pagrindiniai šios Tarybos tikslai yra: garantuoti pakankamą socialinės apsaugos lygį; skatinti užimtumą, profesinį rengimą ir darbuotojų teises; užtikrinti labiausiai pažeidžiamų visuomenės narių apsaugą, skatinti lygias galimybes; kovoti prieš atskirtį ir diskriminaciją; stiprinti Europos bendradarbiavimą migracijos srityje. ES Taryba yra teisės aktų leidėja ir koordinatorė socialinės apsaugos srityje.

ES Komisija yra Bendrijos vykdomoji valdžia, atstovaujanti visos Europos Sąjungos, o ne atskirų šalių interesus. Ji turi gerokai daugiau ir įvairesnių galių negu kitos Bendrijos institucijos. Ji atsakinga už direktyvų, reglamentų, sprendimų įgyvendinimą bei Parlamento ir Tarybos patvirtinto biudžeto ir programų vykdymą, taip pat prižiūri, kaip laikomasi Bendrijų steigimo sutarčių.

Europos socialinis fondas apibūdinamas įkurtas 1957 m. ir yra pagrindinė ES priemonė. Ji skirta žmogiškųjų resursų vystymui, darbo rinkos funkcionavimo gerinimui. Taip pat jis remia priemones, siekiančias užkirsti kelią nedarbui bei su tuo kovoti, o taip pat vystyti žmoniškuosius išteklius. Šio fondo tikslas – skatinti aukštą užimtumo lygį, lygybę tarp vyrų ir moterų, tvarią plėtrą bei ekonominę ir socialinę sanglaudą.

Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas yra svarbiausia patariamoji Bendrijos institucija, kurios paskirtis – ES lygmeniu atstovauti įvairioms ekonominėms ir socialinėms, kultūrinėms visuomenės grupėms ir teikti konsultacijas pagrindinėms sprendimus priimančioms ES institucijoms.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas laikomas vienu iš pagrindinių socialinės politikos plėtotojų ir gynėjų. Svarbiausias Teisingumo Teismo uždavinys – „Užtikrinti, kad taikant ir interpretuojant Europos Bendrijų steigimo sutartis ir teisės aktus būtų laikomasi Bendrijos teisės principų“[56]. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas, spręsdamas bylas, skatina Europos Sąjungos vidaus rinkos veikimą ir ypač laisvą darbuotojų judėjimą, prisideda prie diskriminacijos mažinimo ES.

Visų šių institucijų galios nustatytos Sutartyse, kurios yra visos ES veiklos pagrindas. Teisės aktai neapsiriboja vien socialinių sistemų koordinavimu, bet taip pat siekia ES socialinės apsaugos derinimo arba harmonizavimo.

[56] Vitkus G. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 310.

2.1.1. Tarptautiniai ir Europos socialinės apsaugos teisės dokumentai

„Teisė į socialinį draudimą minima jau 1919 m. birželio 28 d. Versalio sutartyje, taip pat įtraukta į Tarptautinės darbo organizacijos statutą ir 1944 m. gegužės 10 d. Filadelfijos deklaraciją“[57].

Teisė į socialinę apsaugą įtvirtinta 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje bei 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte. 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 9 straipsnis įtvirtina nuostatą, kad: „Valstybės, šio pakto šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į socialinę apsaugą, įskaitant socialinį draudimą“[58].

Taigi, socialinio draudimo teisės įtvirtinimas Jungtinių Tautų dokumentuose tapo priežastimi įtvirtinti bendruosius socialinio draudimo principus valstybių narių teisės sistemose ir numatė valstybėms pareigą užtikrinti, kad teisė į socialinį draudimą būtų įgyvendinama.

2.1.2. Europos Sąjungos dokumentai

Šiuo metu ES yra didžiausia pasaulyje tarptautinė organizacija, vienijanti 27 valstybes. 1957 m. kovo 25 d. Europos Ekonominės Bendrijos[59] steigimo sutartyje, kuri dar vadinama Romos sutartimi, socialinei politikai skirta mažai dėmesio, ji iš esmės palikta nacionaliniam lygiui. Romos sutartyje numatyti susitarimai dėl migruojančių dirbančių asmenų socialinės apsaugos, moterų ir vyrų lygių galimybių darbo rinkoje, Europos socialinio fondo ir profesinio rengimo.

1972 m. Europos socialinės apsaugos konvencija yra skirta migruojančių darbuotojų teisėms apsaugoti. Remiasi keturiais principais: vienos teisės taikymas; lygiateisiškumas; įgytų teisių išsaugojimas; išmokų eksportas.

2000 m. ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtinta, jog: „ES pripažįsta ir gerbia teisę gauti socialinio draudimo pašalpas bei naudotis socialinėmis paslaugomis, suteikiančiomis apsaugą pagal ES teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles ir praktiką motinystės atveju, susirgus, patyrus nelaimingą atsitikimą darbe, esant išlaikytiniu ar sulaukus senatvės, taip pat netekus darbo“[60].

Europos integracija nacionalines gerovės valstybes pavertė specifinės Europos socialinės politikos komponentais. Europos integracijos procesas prasidėjo nuo ekonominio bendradarbiavimo. Vėliau buvo nuspręsta, jog integraciją vertinti tik kaip ekonominį procesą būtų per daug ribota. Bendroji rinka turi būti sutvarkyta taip, kad būtų naudinga ir visiems ES piliečiams. Būtent to siekia ES socialinė politika, kuri yra labai plati ir apima daug dalykų. Jos

[57] Heredero A.G. Social security as a human right. The protection affoded by the European Convention on Human rights// Council of Europe Publishing. 2007.
[58] Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
[59] Toliau - EEB.
[60] Prieiga per internetą: http://www.eppgroup.eu/Activities/docs/charter_eu/lt.pdf; prisijungimo laikas: 2013-02-05.

turinį sudaro socialinis reguliavimas tų sričių, kurios susijusios su bendros rinkos veikimu: darbo teisė, socialinės darbuotojų migrantų teisės, lyčių lygybė.

2.2. Norminiai tarptautiniai socialinės apsaugos teisės šaltiniai

Siekis subendrinti ES socialinę politiką niekada nebuvo nuosekliai įgyvendinamas dėl didelės šalių įvairovės ir subsidiarumo principo. Norminių tarptautinių socialinės apsaugos teisės šaltinių paskirtis – koordinuoti socialinės apsaugos sistemas tarp valstybių ir nustatyti privalomas taisykles, kai darbuotojai migruoja ES viduje, arba nustatyti privalomus tam tikrus socialinės apsaugos standartus ar normatyvus. Šių norminių teisės aktų išskirtinumas pasižymi tuo, jog valstybėms gresia sankcijos, už norminių teisės aktų nesilaikymą.

2.2.1. Europos Tarybos norminiai dokumentai

Teisę į socialinę apsaugą reglamentuoja 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Jos 22 straipsnis nustato, kad: „Kiekvienas, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad valstybės pastangomis bei bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu ir pagal kiekvienos valstybės struktūrą bei išteklius būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės tobulėjimui būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės“[61].

1996 m. Socialinės chartijos 13 str. įtvirtina nuostatą, jog: „Siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę paramą ir medicininę pagalbą, šalys įsipareigoja, kad kiekvienas asmuo, kuris neturi pakankamų lėšų pragyvenimui, gautų reikiamą paramą, o susirgęs – priežiūrą, kuri yra būtina pagal jo sveikatos būklę“[62].

Iš to galima daryti išvadą, jog viena iš priežasčių, verčiančių sukurti socialines apsaugos taisykles, yra skurdo bei kitų socialinių reiškinių, tokių kaip socialinė atskirtis, įveikimas.

2.2.2. Europos Sąjungos socialinės saugos teisės plėtra ir dokumentai

ES socialinės politikos raida vyksta teisės aktų pagrindu. Ši raida susideda iš penkių pagrindinių etapų. „*Pirmame etape (1958–1973 m.)* tuometinės Europos Ekonominės Bendrijos valstybės išgyveno ekonominę plėtrą ir sparčiai vyko gerovės valstybės plėtra, Europos socialinės politikos pagrindiniai uždaviniai buvo migruojančių asmenų socialinė apsauga ir Europos socialinio fondo įsteigimas; *1973–1981 m.* paaštrėjo socialiniai konfliktai, todėl antrame Europos socialinės politikos plėtros etape pagrindinis dėmesys buvo skiriamas sveikatai ir saugai darbe, lyčių lygybei bei darbuotojų teisių apsaugai. T*rečiajame plėtros etape (1981–1989 m.)* Europoje prasidėjo viešojo sektoriaus privatizavimo procesai, sustiprėjo globalizacija, todėl buvo stiprinamas teisinis reguliavimas sveikatos ir saugos darbe bei lyčių lygybės srityse. *1989–1997 m.* ES valstybės išgyveno ekonominę krizę, todėl ketvirtajame Europos socialinės politikos plėtros etape priimti teisės aktai, užtikrinantys pagrindines ir minimalias socialines žmogaus

[61] Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
[62] Europos Socialinė chartija (pataisyta).// Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.

teises, skatinamas socialinių partnerių atstovavimas ES institucijose, įsteigtas Sanglaudos fondas. Nuo 1997 m. ES valstybėse išaugo nedarbas, pradėtos pensijų sistemų reformos, todėl daugiausia dėmesio buvo skiriama Europos užimtumo strategijos įgyvendinimui, antidiskriminacinėms direktyvoms socialinio dialogo bei ”atviro koordinavimo“ metodo plėtrai“[63].

„1951 m. Europos Anglies ir Plieno Bendrijos steigimo sutartyje Bendrijos institucijų tikslas gerinti pramonės darbuotojų darbo sąlygas bei kelti gyvenimo lygį. 1957 m. Europos Ekonominės bendrijos sutarties esmė – sukurti bendrąją rinką bei ekonominę ir pinigų sąjungą, kurioje tarp valstybių narių būtų panaikinamos kliūtys laisvam asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimui. Taip pat užtikrinti migruojančių asmenų teises. Tuometinė ES teisė didžiausią dėmesį skyrė dirbančių asmenų socialinės apsaugos teisėms, kadangi pagrindinis ES teisinio reglamentavimo uždavinys – ekonominė plėtra ir dirbančių asmenų teisių garantijos“[64].

Kadangi ES institucijų kompetencija ypač pensijų sistemų srityje yra suvaržyta, reikšmingą vaidmenį ES socialinės apsaugos politikos plėtroje vaidina Europos Teisingumo Teismas, kurio praktika skatina ES institucijų sprendimus pensijų sistemų reformavimo srityje.

ES teisės aktuose socialinio draudimo sąvokos nėra, tačiau pirmieji reglamentai, nustatantys koordinavimo normas pagrindinėse socialinio draudimo srityse (ligos ir motinystės išmokos, neįgalumo, senatvės ir našlių pensijos, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų išmokos, nedarbo išmokos, šeimos išmokos) Europos Ekonominės Bendrijos Tarybos buvo priimti jau 1958 metais (Reglamentai Nr. 3 ir Nr. 4).

1971 m. birželio 14 d. buvo priimtas Europos Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje“, 1972 m. kovo 21 d. buvo priimtas Europos Tarybos (EEB) reglamentas Nr. 574/72, nustatantis Reglamento 1408/71 įgyvendinimo tvarką. 2004 m. balandžio 29 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, kurie nuo 2010 m. gegužės 1 d. pakeičia Reglamentą Nr. 1408/71/EEB ir Reglamentą 574/72/EEB.

„Mastrichto sutartis – tai Europos Sąjungos sutartis, kurią 1992 m. vasario 7 d. pasirašė 12 valstybių įgaliotieji atstovai“[65]. Ši sutartis yra fundamentalus ES teisės aktas, svarbus ne tik socialinei saugai, tačiau ir ateities Europos Sąjungos integracijai.

[63] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, Vilnius, 2011. P. 86.
[64] Bitinas A., Papirtis L. V.Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą// Socialinių mokslų studijos: mokslo darbai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. ISSN2029-2236. 2010, Nr. 3(7). P.41.
[65] Vitkus G. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 217.

1997 m. ES valstybės pasirašė Amsterdamo sutartį, kuri davė naują impulsą socialinei politikai. Valstybės narės įsipareigojo laikytis ankstesniuose dokumentuose priimtų žmogaus socialinių teisių ir jas gerbti, kovoti su įvairiomis diskriminacijos formomis. Šioje sutartyje yra išdėstyti pagrindiniai ES socialinės politikos tikslai: didinti užimtumą; gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, siekiant jas vienodinti ir nustatyti aukštesnius standartus; skatinti deramą socialinę apsaugą; skatinti įmonių vadovų ir darbuotojų dialogą, žmogiškųjų išteklių plėtotę. Amsterdamo sutartyje akcentuojama, jog: „Reikia veiksmingiau koordinuoti socialinę ir ekonominę sistemas ir taip jas suderinti, jog ateityje būtų galima realizuoti „Europos socialinio modelio“ koncepciją“[66]. Daugiausia dėmesio skiriama užimtumo politikai, kurios pagrindinis tikslas yra siekti koordinuoti užimtumo strategiją, t. y. ugdyti įgudusius ir mokančius prisitaikyti darbuotojus ir siekti, kad darbo rinka reaguotu į ekonominius pokyčius.

ES institucijų vaidmuo išaugo po 2000 m. kovo mėn. Lisabonos ES Vadovų Tarybos, kurioje buvo nutarta, kad socialinė politika ir socialinė apsauga yra ES prioritetinis tikslas. Šioje Taryboje patvirtinta Lisabonos strategija nustatė strateginį tikslą – modernizuoti Europos socialinį modelį, investuoti į įmones ir kovoti su socialine atskirtimi, pasirengti parėjimui į žinių ekonomiką ir visuomenę kuriant technologinę pažangą, taip pat atlikti reikalingas reformas.

2001 m. vasario 26 d. Nicos sutartis paspartino ES išsiplėtimą. Reikšmingiausi pokyčiai socialinėje srityje apima bendradarbiavimo stiprinimą ir didesnės ekonominės, socialinės ir teritorinės sanglaudos skatinimą siekiant sumažinti plėtros tarp valstybių narių skirtumus. Nicos ES Vadovų Taryba priėmė Europos Socialinę darbotvarkę, kurioje ketinama modernizuoti socialinę apsaugą, skatinti lyčių lygybę, kovoti su socialine atskirtimi, siekti kuo didesnio užimtumo lygio, numatyta keistis tarp valstybių informacija apie pensijų sistemų.

A.Bitinas nurodo, jog: „2001 m. gruodžio mėn. Lakeno ES Vadovų Taryboje buvo patvirtinta vienuolika pensijų sistemų reformų tikslų (kriterijų). Šiuos tikslus (kriterijus) galima sugrupuoti į keturias kategorijas: bendrieji pensijų sistemos veikimo principai, darbo rinkos skatinimas, finansinės priemonės ir išmokų pakankamumas.

Bendrieji pensijų sistemos veikimo principai: užtikrinti, kad pensijų sistemos būtų aiškios ir pritaikytos prie socialinių bei ekonominių realijų, tuo padidinant asmenų pasitikėjimą pensijų sistemomis, taip pat skatinti didesnę lygybę tarp lyčių ir solidarumą tarp skirtingų kartų.

Darbo rinkos skatinimas: siekti aukšto užimtumo lygio, ir, jeigu tai reikalinga, vykdyti atitinkamas reformas, stabdyti asmenų išėjimo į išankstines pensijas procesus, taikyti lankstesnes darbo ir karjeros schemas.

[66] Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P. 72.

Finansinės priemonės: mažinti viešojo sektoriaus skolą, pensijų reformos turi būti vykdomos kartu su viešojo sektoriaus finansų stabilizavimu ir laikantis fiskalinės politikos, steigti pensijų rezervo fondus.

Išmokų pakankamumas: užtikrinti, kad vyresnio amžiaus žmonės neatsidurtų prie skurdo ribos bei galėtų aktyviai dalyvauti socialiniame ir ekonominiame gyvenime. Suteikti visiems asmenims teisę į pensiją, kurios dydis leistų išlaikyti buvusį gyvenimo lygį“[67].

2010 m. pasirašytos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 34 str. nustatyta, kad: „Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę gauti socialinio draudimo pašalpas ir naudotis socialinėmis paslaugomis, suteikiančiomis apsaugą pagal Sąjungos teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles ir praktiką motinystės atveju, susirgus, patyrus nelaimingą atsitikimą darbe, esant išlaikytiniu ar sulaukus senatvės, taip pat netekus darbo. Siekdama įveikti socialinę atskirtį ir skurdą, Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę į socialinę paramą ir paramą aprūpinant būstu, kad pagal Sąjungos teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles bei praktiką būtų užtikrintos tinkamos gyvenimo sąlygos visiems neturintiems pakankamai lėšų“[68].

2010 m. Europos Komisija išleido komunikatą „Europa 2020: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija". 2020 m. Europos strategijos pagrindas - trys prioritetai: „pažangus augimas – žiniomis ir inovacijomis pagrįsto ūkio vystymas; tvarus augimas – tausiau išteklius naudojančio, ekologiškesnio ir konkurencingesnio ūkio skatinimas; integracinis augimas – didelio užimtumo ūkio, kuriame užtikrinta ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda, skatinimas“[69]. „Europa 2020“ – tai integruota strategija, kurios sėkmė priklauso nuo visų jos veiksmų, remiančių vienas kitą. Tai ypač svarbu užimtumo, švietimo ir skurdo srityse. Ekonominis augimas ir sėkmingos užimtumo bei švietimo politikos kūrimas turi lemiamos reikšmės kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi. Tinkamai užtikrinus socialinę apsaugą asmenys yra apdraudžiami nuo socialinės rizikos bei sumažėja skurdas. Tuo pačiu metu gyvybiškai svarbu pritaikyti socialinės apsaugos sistemas taip, kad jos skatintų veiklą ir padidintų įtrauktį. Tai turi atitikti augimo ir daugiau bei geresnių darbo vietų strategijas. ES lygmeniu Komisija sieks: socialinės atskirties ir socialinės apsaugos klausimų atviro koordinavimo metodą pertvarkyti į bendradarbiavimo, tarpusavio vertinimo ir keitimosi gerąja patirtimi platformą, metodą paversti priemone, kuria siekiama skatinti viešojo ir privataus sektoriaus dalyvių įsipareigojimų mažinti socialinę atskirtį, ir imtis konkrečių veiksmų, įskaitant tikslinę paramą iš struktūrinių fondų; įvertinti socialinės apsaugos ir pensijų sistemų tinkamumą

[67] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, Vilnius, 2011. P. 91.
[68] Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF; prisijungimo laikas: 2013-02-06.
[69] Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF ; prisijungimo laikas: 2013-03-11.

ir tvarumą, nustatyti būdus, kaip gerinti sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą. „Europa 2020“ strategijoje viena iš nacionaliniu lygmeniu valstybių narių siekiamybė: „Iki galo išnaudoti socialinės apsaugos ir pensijų sistemas, kad būtų užtikrintos remiamos pajamos ir galimybės naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis“[70].

2011 m. Europos Komisijos komunikate „Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui“ įtvirtinta, jog: „Atsižvelgiant į strategiją „Europa 2020“, migracijos ir judumo tikslas – padidinti ES gyvybingumą ir konkurencingumą. Europos strateginis prioritetas – užsitikrinti prie demografinių ir ekonominių pokyčių gebančią sėkmingai prisitaikyti reikiamos kvalifikacijos darbo jėgą. Darbo rinkos poreikių tenkinimo ir teisėtų migrantų integracijos skatinimo strategijas reikėtų aptarti su valstybėmis narėmis ir įtraukti į dialogą su šalimis partnerėmis, su kuriomis gali būti bendrų interesų. Socialinių teisių ir teisių į pensiją perkeliamumas taip pat galėtų paskatinti judumą ir apykaitinę migraciją ir atbaidyti nuo neteisėto darbo, todėl jį reikėtų gerinti. Glaudesnis valstybių narių bendradarbiavimas koordinuojant socialinę apsaugą su ES nepriklausančiomis šalimis paskatins pažangą šioje srityje“[71].

2011 m. Europos Komisijos ataskaitoje Tarybai dėl laisvo darbuotojų iš Bulgarijos ir Rumunijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo yra įtvirtinta, jog: „Pagal 2005 m. stojimo aktą ES-25 leidžiama laikinai apriboti laisvą darbuotojų iš Bulgarijos ir Rumunijos patekimą į jų darbo rinkas, atsižvelgiant į šalių nacionalinius įstatymus. Nors pereinamojo laikotarpio nuostatose nustatytas šis apribojimas, valstybė narė visuomet privalo teikti pirmenybę į darbo rinką norintiems patekti darbuotojams iš Bulgarijos ar Rumunijos, o ne ES nepriklausančių šalių piliečiams“[72]. Bulgarijos ir Rumunijos, kurios į ES įstojo 2007 m. sausio 1d., darbuotojams tam tikrą pereinamąjį laikotarpį, kuris gali trukti ne ilgiau kaip 7 metus nuo įstojimo į ES, gali būti taikomi laisvo judėjimo apribojimai. Šalių, kurios tuo metu jau buvo ES narės, vyriausybės gali pačios nuspręsti, ar taikyti ir kokius apribojimus taikyti šių šalių darbuotojams. Tačiau jos turi laikytis tam tikrų taisyklių:

- negali apriboti bendrosios teisės keliauti, o tik teisę dirbti kitoje šalyje – būti samdomais darbuotojais;

- į ES įstojus naujai šaliai, anksčiau valstybėmis narėmis tapusiose šalyse nustatomos naujosios valstybės narės darbuotojų galimybės patekti į darbo rinką, taigi gali būti nustatyta prievolė gauti darbo leidimą. Šios taisyklės galioja dvejus metus nuo šalies įstojimo į ES. Jeigu šalis nori taikyti tokius apribojimus dar trejus metus, prieš baigiantis pirmajam dvejų metų

[70] ten pat.
[71] Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011DC0743:LT:NOT; prisijungimo laikas: 2013-03-11.
[72] 2011 m. lapkričio 11 d. Europos komisijos ataskaita Tarybai „Dėl laisvo darbuotojų iš Bulgarijos ir Rumunijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo“ (KOM (2011) 729 galutinis).

laikotarpiui ji turi apie tai pranešti Europos Komisijai. Prancūzijoje reikalaujama, kad darbuotojai bulgarai ir rumunai gautų darbo leidimus, tačiau nustatyta procedūra, pagal kurią darbo leidimas išduodamas neatsižvelgiant į padėtį darbo rinkoje;

- pasibaigus trejų metų laikotarpiui, šalys gali taikyti apribojimus dar dvejus metus, jei praneša Komisijai apie rimtus savo darbo rinkos veiklos sutrikimus. Nuo įstojimo praėjus 7 metams, nebegali būti taikomi jokie apribojimai;

- darbuotojams, kuriems valstybė narė taiko apribojimus, turi būti teikiama pirmenybė darbuotojų iš ES nepriklausančių šalių atžvilgiu;

- teisėtai kitoje ES šalyje įsidarbinusiems žmonėms turi būti sudarytos tokios pačios sąlygos kaip šalies, kurioje jie dirba, piliečiams;

- šalys, kurių piliečiams taikomi tokie apribojimai, gali nustatyti panašius apribojimus darbuotojams iš apribojimus taikančios šalies.

Pažymėtina, jog: „Pereinamojo laikotarpio nuostatos netaikomos savarankiškai dirbantiems darbuotojams, kurie steigia paslaugų įmones ar teikia savo paslaugas ES teritorijoje, nors Vokietijai ir Austrijai leidžiama taikyti apribojimus, susijusius su paslaugų teikimu tarptautiniu mastu, įskaitant laikiną darbuotojų komandiravimą“[73].

2012 m. gegužės 22 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką. Šis reglamentas priimtas atsižvelgiant į tam tikrų valstybių narių teisės pakeitimus bei siekiant patobulinti ir modernizuoti Sąjungos teisę. Reglamentas numato, jog „Jei įsigaliojus Reglamentui (ES) Nr. 465/2012 asmeniui pagal šio reglamento II antraštinę dalį taikomi kitos valstybės narės, nei tos, kurios teisės aktai buvo taikomi iki to įsigaliojimo datos, valstybės narės teisės aktai taikyti iki tos datos toliau taikomi asmeniui pereinamuoju laikotarpiu tiek, kiek nepasikeičia atitinkama situacija ir bet kuriuo atveju ne ilgiau nei dešimt metų nuo Reglamento (ES) Nr. 465/2012 įsigaliojimo dienos“[74].

2012 m. gruodžio 20 d. priimtas Europos Komisijos sprendimas, kuriuo Ispanijai leidžiama pratęsti laikiną Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje 1-6 straipsnių taikymo Rumunijos darbuotojams sustabdymą. Atsižvelgusi į Ispanijos valdžios institucijų prašymą, Europos komisija sutiko iki 2013 metų gruodžio 31 d. apriboti Rumunijos darbuotojų patekimą į Ispanijos darbo rinką dėl labai nestabilios padėties joje.

[73] 2011 m. lapkričio 11 d. Europos komisijos ataskaita Tarybai „Dėl laisvo darbuotojų iš Bulgarijos ir Rumunijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo“ (KOM (2011) 729 galutinis).

[74] 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką.

Taigi, Europos Sąjungos socialinės saugos teisės plėtra nuo 1957 m. Romos sutarties pasirašymo ir jos įtaka nacionalinėms teisės sistemoms, yra akivaizdi. Jei Romos sutartyje didžiausias dėmesys skiriamas laisvam asmenų judėjimui, tai vėliau įvykę pokyčiai įtvirtino atskirų socialinės saugos teisės skyrių harmonizavimą. ES socialinės politikos uždavinys – derinant ekonominį augimą su socialinės apsaugos teisių išsaugojimu, skatinti gyvenimo lygio kokybės augimą. Įgyvendinant šį tikslą, ES institucijos koordinuoja socialinę politiką bei teikia rekomendacijas ES institucijos siekia nustatyti tam tikrus bendrus visoms valstybėms kriterijus, kurie galėtų būti išskiriami kaip unikalūs Europos Sąjungos socialinio modelio bruožai. Tokie požymiai galėtų būti socialinis dialogas, ES plėtra, Europos Teisingumo Teismo praktika.

3. EUROPOS SĄJUNGOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS KOORDINAVIMAS

Viena iš pamatinių ES piliečių teisių – laisvas asmenų judėjimas. Įgyvendinant šią teisę valstybėms narėms tenka uždavinys – užtikrinti darbuotojų migrantų socialinę apsaugą. ES darbuotojų migrantų socialinės apsaugos klausimams reguliuoti yra bendros visoms valstybėms socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatos. Šios nuostatos įtvirtintos dviejuose ES teisės aktuose: Tarybos reglamente (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje“ ir Tarybos reglamente (EEB) Nr. 574/72, nustatančiame Reglamento 1408/71 įgyvendinimo tvarką. Šie reglamentai nuo 2004 metų gegužės 1 d. pradėti taikyti Lietuvoje. Reglamentai tiesiogiai taikomi visose valstybėse narėse ir yra viršesni už nacionalinius teisės aktus. 2004 m. balandžio 29 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, o 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, kurie nuo 2010 m. gegužės 1 d. pakeičia Reglamentą Nr. 1408/71/EEB ir Reglamentą 574/72/EEB.

3.1. Teisinio koordinavimo principai

Socialinės apsaugos koordinavimas remiasi šiais principais: vienos valstybės teisės aktų taikymas, piliečių lygiateisiškumas, teisių išsaugojimas (sumavimas), išmokų eksportavimas.

Europos Tarybos reglamente Nr. 883/2004 įvestas vienodo požiūrio į išmokas, pajamas, faktus ir įvykius principas. Principas reiškia, kad: „1) jeigu pagal kompetentingos valstybės narės teisės aktus socialinės apsaugos išmokų ir kitų pajamų gavimas turi tam tikrų teisinių pasekmių, atitinkamos tų teisės aktų nuostatos taip pat taikomos gaunant lygiavertes išmokas, teisė į kurias buvo įgyta pagal kitos valstybės narės teisės aktus arba kitoje valstybėje narėje įgytoms pajamoms; 2) jeigu pagal kompetentingos valstybės narės teisės aktus laikoma, kad teisinės pasekmės atsirado dėl tam tikrų faktų arba įvykių, ta valstybė narė atsižvelgia į tokius faktus arba įvykius, atsiradusius bet kurioje valstybėje narėje, tartum jie būtų atsiradę jos teritorijoje“[75].

Vienos valstybės teisės aktų taikymo principas reiškia, kad vienu metu asmeniui gali būti taikomi tik vienos valstybės įstatymai. Įprastai darbuotojui yra taikomi tos šalies socialinės apsaugos įstatymai, kurioje jis dirba, net jei jis gyvena kitos šalies teritorijoje.

Piliečių lygiateisiškumas reiškia, kad Lietuvai tapus ES nare, Lietuvos piliečiai, persikėlę dirbti ar gyventi į bet kurią ES valstybę, turės tokias pat pareigas ir teises, kaip ir tos valstybės, į kurią jie persikels, piliečiai. Savo ruožtu kitų ES valstybių piliečiai turės lygias teises

[75] Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278; prisijungimo laikas: 2013-02-24.

Lietuvoje. Neabejotina, jog laisvai judančių darbuotojų teisė nebūti diskriminuojamam pilietybės pagrindu darbo srityje yra kertinė.

Reglamente numatytas socialinio draudimo laikotarpių sumavimo principas. Valstybės narės institucija, skirianti išmoką, turi atsižvelgti į kitoje valstybėje narėje įgytą socialinio draudimo stažą (tos rūšies išmokai gauti), tarytum jis būtų įgytas pirmoje valstybėje. Sumavimo principas taikomas tik laikotarpių, o ne įmokų sumavimui. Kiekviena valstybė narė išmokas apskaičiuoja ir moka pagal savo nacionalinės teisės normas, atsižvelgdama tik į tą stažą, kurį asmuo yra įgijęs toje valstybėje. Pavyzdžiui, asmuo dvejus metus dirbo Olandijoje, paskui nuvyko į Belgiją ir po vieno mėnesio susirgo. Pagal Belgijos įstatymus jis negalėjo gauti ligos pašalpos, nes nebuvo apsidraudęs Belgijoje šešis mėnesius. Tačiau kadangi reikia sumuoti laikotarpius, tai dirbto laikotarpio trukmė iš viso yra 25 mėnesiai: 24 mėnesiai Olandijoje ir vienas mėnuo Belgijoje. Sudėjus nurodytus laikotarpius asmuo įgyja teisę gauti Belgijoje ligos pašalpą.

Lygiai taip pat yra svarbu išsaugoti įgytą teisę į socialinės apsaugos išmokas, persikėlus gyventi į kitą valstybę narę, paprastai tai vadinama išmokų eksportavimo principu. Asmenų judėjimo laisvė bus iš tikrųjų varžoma, socialinės apsaugos išmokų mokėjimą apribojus valstybių sienomis. ES socialinės apsaugos koordinavimo nuostatos panaikina valstybių narių sienas daugeliui išmokų, garantuoja laisvą ir nevaržomą išmokų eksportą. Vadinasi, asmuo, būdamas kiekvienoje valstybėje narėje, gaus jam priklausančias išmokas iš tos valstybės, kurioje įgijo teisę į jas. Iš principo negali būti jokio skirtumo, asmuo, gaunantis senatvės pensiją persikels gyventi iš Klaipėdos į Panevėžį ar į Londoną. Kad ir kaip būtų, jo pensija bus siunčiama (eksportuojama) į tą ES valstybę, kurioje jis gyvena. Išmokų eksportavimo principas, yra taikomas ir šeimos, ligos ir motinystės, bedarbio išmokoms.

Pabrėžtina, kad koordinavimo principais nesiekiama suvienodinti nacionalinių socialinės apsaugos sistemų. Vienintelis jų tikslas – apsaugoti Europos piliečius, dirbančius, gyvenančius ar viešinčius kitoje valstybėje narėje. Kiekviena valstybė narė savarankiškai nustato savo socialinės apsaugos sistemos apimtį ir ypatybes, pavyzdžiui, pensijinį amžių, įmokų ir išmokų dydžius, minimalius darbo ar draudimo stažo reikalavimus ir kt.

3.2. Dvišalės sutartys ir susitarimai

Tarptautinė migracija yra vienas iš kertinių kriterijų į kuriuos atsižvelgiama rengiant bei sudarant tarptautines sutartis darbo ir socialinės apsaugos srityje.

Socialinę apsaugą užtikrina ne viena tarptautinė daugiašalė sutartis, tai: Visuotinė žmogaus teisių deklaracija; 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas; Tarptautinės darbo organizacijos socialinei apsaugai skirtos konvencijos; Europos laikinasis susitarimas dėl senatvės, invalidumo ir maitintojo netekimo socialinės apsaugos

sistemų bei jo Protokolas; 1996 m. Europos socialinė chartija (pataisyta); 1964 m. Europos socialinės apsaugos kodeksas; taip pat Europos Tarybos 1971 m. birželio 14 d. reglamentas Nr. 1408/71/EEB „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje“, ir Europos Tarybos reglamentas Nr. 574/72/EEB, nustatančio Reglamento Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką.

Tarptautinėse dvišalėse sutartyse apsauga yra užtikrinama pagal pagrindines socialines rizikas:

- *garantijos vaikams, jaunimui ir šeimoms*;
- *sveikatos draudimas*;
- *draudimas nuo neįgalumo.* Paprastai neįgalumas apibūdinamas kaip nedarbingumas, t. y. kaip praradimas galimybės savo fiziniais ir psichiniais sugebėjimais iš darbinės veiklos gauti arba (potencialiai) sugebėti gauti pajamų.
- *draudimas nelaimingų atsitikimų atvejais*. Valstybės įstatymai, žmonių saugos darbe norminiai aktai, lėšos, skiriamos darbų saugai, bei saugos darbe būklė parodo valstybės rūpestį dėl kiekvieno žmogaus konstitucinių teisių ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatų dėl darbo sąlygų įgyvendinimo.
- *apsauga senatvėje ir mirties atveju.* Apsauga senatvėje yra viena iš svarbiausių socialinės apsaugos sistemos dalių, kuri gali būti labai aiškiai apibrėžta, nes yra susijusi su asmens amžiumi. Pasiekus nustatytą amžių pradedamos mokėti pensijos, kurių tikslas yra kompensuoti prarastas pajamas. Tuo tarpu mirties atveju išmokos yra mokamos mirusio asmens šeimos nariams, našliams (našlėms), našlaičiams.
- *aprūpinimas nedarbo atveju.*
- *socialinė rūpyba.* Socialinės rūpybos tikslas – kiekvienam žmogui skirti lėšas, kurios pagal tos valstybės vyraujančius visuomeninius santykius yra laikomos būtinomis, kad tas žmogus galėtų gyventi nepažeisdamas savo žmogiškojo orumo, jei to negali padaryti savo jėgomis arba padedamas trečiųjų asmenų.

Lietuvos Respublika yra pasirašiusi dvišales sutartis dėl socialinės apsaugos su Baltarusija, Čekija, Estija, JAV, Kanada, Latvija, Lenkija, Nyderlandų Karalyste, Rusija, Suomija ir Ukraina.

Sutartys sudarytos su Čekija, Baltarusija, Estija, Nyderlandų Karalyste, Latvija, Suomija ir Ukraina apima motinystės, ligos, bedarbystės pašalpas ir išmokas dėl nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų pašalpas, senatvės pensijas ir kt.

Sutarčių JAV, Kanada, Lenkija ir Rusija objektas yra tik pensijos. Susitarimo su Estija objektas - draudimo stažas, įgytas buvusios SSRS teritorijoje.

Lietuvos Respublikos ir Nyderlandų Karalystės sutarties dėl socialinės apsaugos išmokų mokėjimo užsienyje tikslas: „Suderinti abiejų valstybių bendradarbiavimą, kad būtų užtikrintas vienos valstybės teisės aktų vykdymas kitoje valstybėje“[76]. Šioje sutartyje nustatomas bendradarbiavimas dėl tapatybės nustatymo, sveikatos tikrinimų, atsisakymo mokėti išmoką, jos sustabdymo, nutraukimo ir pan.

Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės dėl bendradarbiavimo socialinio aprūpinimo srityje buvo pasirašytas 1993 m. gruodžio 17 d. Vilniuje ir įsigaliojęs 1995 m. sausio 31 d. Susitarime įtvirtinta, jog: „Šis Susitarimas apima šias išvardintas socialinio aprūpinimo rūšis: laikino nedarbingumo pašalpas; nėštumo ir gimdymo pašalpas; invalidumo pensijas; senatvės pensijas; ištarnauto laiko pensijas; maitintojo netekimo pensijas; pensijas dėl sužalojimo darbe ir profesinės ligos; bedarbio pašalpas; šeimos pašalpas. Šalys įsipareigoja suteikti jų teritorijoje nuolat gyvenantiems arba dirbantiems pagal darbo sutartį kitos šalies piliečiams tokias pat teises, kaip ir savo valstybės piliečiams įstatymų taikymo ir teisių į socialinį aprūpinimą srityje. Pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims laikinojo nedarbingumo, nėštumo ir gimdymo pašalpos skiriamos ir mokamos pagal tos šalies, kurios įstaigai mokamos privalomojo socialinio draudimo įmokos, įstatymus ir iš jos lėšų nepriklausomai nuo pašalpos gavėjo nuolatinės gyvenamosios vietos. Nustatant teisę į senatvės, invalidumo, maitintojo netekimo, ištarnauto laiko pensijas, bedarbio pašalpą, kurių skyrimas priklauso nuo draudimo stažo, sumuojant stažą įskaitomas pagal abiejų šalių įstatymus įgytas draudimo stažas, jeigu jis visiškai arba iš dalies nesutampa pagal laiką“[77].

Trečiasis susitarimo skyrius skirtas įgytų teisių išsaugojimui. Pagal 22 straipsnį: „Jeigu pensininkas po šio susitarimo įsigaliojimo išvyko iš vienos šalies teritorijos nuolat gyventi į kitos šalies teritoriją, tai invalidumo, senatvės, ištarnauto laiko, maitintojo netekimo pensijas, invalidumo pensijas dėl sužalojimo darbe arba dėl profesinės ligos moka pagal savo įstatymus jas paskyrusi šalis“[78].

Susitarimas dėl pensijų mokėjimo (perdavimo) asmenims, turintiems į jas teisę ir gyvenantiems Lenkijoje arba Lietuvoje buvo pasirašytas 1992 m. birželio 2 d. Lenkijoje, kuris įsigaliojo 1992 m. birželio 2 d. Susitarime nurodoma, jog: „Pagal šį susitarimą tarpusavyje perduodamos pensinės išmokos, pripažintos Lenkijos ir Lietuvos vidaus norminiais aktais“[79]. Susitarime nustatoma Lenkijos išmokų perdavimo asmenims, turintiems į jas teisę ir

[76] Lietuvos Respublikos ir Nyderlandų Karalystės sutartis „Dėl socialinės apsaugos išmokų mokėjimo užsienyje“. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 74 -3437.
[77] Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo socialinio aprūpinimo srityje“. // Valstybės Žinios. 1995, Nr.19- 438.
[78] Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo socialinio aprūpinimo srityje“. // Valstybės Žinios. 1995, Nr.19- 438.
[79] Prieiga per internetą: http://www.socmin.lt/index.php?-413556015; prisijungimo laikas: 2012-01-12.

gyvenantiems Lietuvoje, tvarka, Lietuvos išmokų perdavimo asmenims, turintiems į jas teisę ir gyvenantiems Lenkijoje, tvarka, taip pat nuostatos, skirtos išmokų perdavimo išlaidoms, administraciniam bendradarbiavimui.

Lietuvos Respublikos ir Kanados sutartis dėl socialinės apsaugos sutartis buvo pasirašyta 2005 m. liepos 5 d. Vilniuje, įsigaliojo 2006 m. lapkričio 1 d. Sutarties 3 str. yra įtvirtinta, jog: „Ši sutartis yra taikoma bet kuriam asmeniui, kuriam yra arba buvo taikomi Lietuvos Respublikos arba Kanados teisės aktai, ir to asmens išlaikytiniams ar maitintojo netekusiems asmenims, apibrėžtiems kiekvienos iš šalių taikomuose teisės aktuose“[80]. Asmenys, kuriems taikoma sutartis, turi teisę į kitos šalies numatytas išmokas tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir tos šalies piliečiai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį, sudarytas pasikeičiant notomis įsigaliojo 2003 m. sausio 17 d. Apsikeičiant diplomatinėmis notomis susitarta, kad: „Atitinkamos Jungtinių Amerikos Valstijų ir Lietuvos Respublikos socialinio draudimo sistemos mokės viso dydžio išmokas kitos šalies piliečiams, turintiems į jas teisę, tačiau esantiems už išmokančiosios šalies ribų, neatsižvelgiant į jų nebuvimo šalyje trukmę; taip pat susitarta užtikrinti, kad pareiškimai išmokoms gauti gali būti pateikiami esant už jas išmokančiosios šalies ribų, kad ištarnauto laiko pensijos ar senatvės išmokos, taip pat maitintojo netekties išmokos apskaičiavimas ir šių išmokų išmokėjimas bus atliekami pagal tokias pat taisykles, kurios taikomos mokančiosios šalies piliečiams“[81].

Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartyje dėl socialinės apsaugos numatyta, kad: „Ši Sutartis taikoma šioms kiekvienos Šalies teisės aktais numatytoms socialinės apsaugos rūšims: ligos ir motinystės (laikinojo nedarbingumo) pašalpoms; invalidumo pensijoms; senatvės (amžiaus) pensijoms; ištarnauto laiko pensijoms; našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijoms; žalos atlyginimui; bedarbio pašalpoms; laidojimo pašalpoms; pašalpoms šeimai. Sutartyje nurodyta, kad jeigu ši sutartis nenumato kitaip, taikant kitos Šalies teisės aktus, vienos šalies piliečių ir jų šeimos narių teisės nepriklausomai nuo pilietybės prilyginamos savo šalies piliečių teisėms. Jeigu šia sutartimi nenumatyta kitaip, negalima neskirti pensijų ir pašalpų, taip pat žalos atlyginimo, į kurias asmuo turi teisę pagal vienos šalies teisės aktus (išskyrus pensijas ir pašalpas, nesusijusias su įmokų mokėjimu (darbo stažu), o paskirtas sumažinti, sustabdyti arba nutraukti jų mokėjimą dėl to, kad tas asmuo nuolat gyvena kitos šalies

[80] Lietuvos Respublikos ir Kanados sutartis dėl socialinės apsaugos.//Valstybės žinios. 2005, Nr. 143-5168.
[81] Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas „Dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį“.// Valstybės žinios. 2003, Nr. 8-270.

teritorijoje. Asmenims, kuriems galioja ši sutartis, valstybinio socialinio draudimo srityje taikomi tik vienos šalies teisės aktai pagal minėtos sutarties šios dalies nuostatas“[82].

Apibendrinant galima teigti, jog susitarimų tikslas yra taip sutvarkyti reikalus, kad vienam asmeniui vienu metu būtų taikomi tik vienos šalies įstatymai. Nuostatomis dėl pensijų apsaugomos migrantų įgytos teisės jiems išvykstant iš savo šalies ir sudaromos galimybės išmokėti pensiją kitos šalies teritorijoje. Kai kuriais atvejais numatomos nuostatos dėl draudimo laikotarpių sumavimo. Į taikytinus teisės aktus paprastai įtraukiamos nuostatos dėl komandiravimo, kuriomis remiantis tam tikras sąlygas atitinkantiems darbuotojams taikomi siunčiančiosios šalies socialinės apsaugos teisės aktai ir jie atleidžiamo nuo prievolės mokėti socialinės apsaugos įmokas toje šalyje, kurioje jie dirba. Pagrindinis principas – žmogui garantuojamas tos šalies, kurioje jis dirba, socialinis draudimas.

3.2.1. Dvišalių tarptautinių sutarčių trūkumai

Dvišalės tarptautinės sutartys tarp šalių nėra tobulos, yra pastebimi tam tikri ir jų trūkumai.

Susitarime tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės dėl bendradarbiavimo socialinio aprūpinimo srityje neįtrauktos laidojimo pašalpos. Šiame susitarime nėra numatytų garantijų skurdo atveju bei sveikatos priežiūros garantijų.

Lietuvos Respublikos ir Nyderlandų Karalystės sutartis dėl socialinės apsaugos išmokų išmokėjimo kur kas siauresnė, atskirai išvardijanti teisės aktus, kuriems taikomos sutarties normos Lietuvos Respublikoje ir Nyderlandų Karalystėje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį, sudarytas apsikeičiant notomis, nustato, kad bus mokamos viso dydžio išmokos kitos šalies piliečiams, turintiems į jas teisę, tačiau esantiems už išmokančiosios šalies ribų, neatsižvelgiant į jų nebuvimo šalyje trukmę, kad ištarnauto laiko pensijos ar senatvės išmokos.

Išanalizavus situaciją galima teigti, jog susitarimų netobulumo priežastys slypi tame, jog derybos dėl dvišalių susitarimų ES valstybės narės dažniausiai vykdo neatsižvelgiant į kitų ES šalių praktiką ir šis procesas yra labai nenuoseklus.

3.3. Migruojančių asmenų teisės Europos Sąjungoje

Bendrijos normos, skirtos laisvam asmenų judėjimui, pranoksta savo pradinį kontekstą. Iš pradžių laisvas asmenų judėjimas buvo laikomas būtinu elementu siekiant sukurti bendrąją rinką, o dabar vis labiau linkstama šią laisvę laikyti pagrindine laisve, suteikiama visiems ES

[82] Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis „Dėl socialinės apsaugos“.// Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1979.

piliečiams. Kai asmenys migruoja iš vienos valstybės į kitą, labai svarbu, kad jie neprarastų socialinių garantijų, nes tokiu atveju socialinė apsauga sukurtų kliūtį laisvam asmenų judėjimui.

3.3.1. Principai ir šaltiniai

Teisinė sistema, užtikrinanti apsaugos sistemų koordinavimą, yra pagrindinė judumo skatinimo ES priemonė. ES nesiekia pašalinti esminių skirtumų tarp valstybių narių socialinės gerovės sistemų, o nuo pat Europos Bendrijos įsteigimo pradžios koordinavimo metodu siekia suderinti skirtingas sistemas. Pavyzdžiui, socialinės apsaugos srityje valstybių narių teisės aktai yra koordinuojami tiek, kiek tai būtina dirbančiųjų laisvo judėjimo teisei įgyvendinti. Veiklos koordinavimas – sutvarkymas derinimo principu, o ne suvienodinimo.

Pirminis ES teisės šaltinis yra Europos Bendrijos steigimo sutartis. Europos Bendrijos steigimo sutartyje numatytų pamatinių ekonominių laisvo asmenų judėjimo teisių, darbuotojų, savarankiškai dirbančiųjų, paslaugų teikėjų, gavėjų statusas suteikia ir kitų socialinių teisių. Europos Bendrijos steigimo sutarties 39, 43 ir 49 straipsniuose garantuojamas laisvas darbuotojų ir savarankiškai dirbančių asmenų judėjimas. Šios laisvės leidžia ES piliečiams ieškoti darbo bet kurioje valstybėje narėje ir pasilikti bet kurioje valstybėje narėje pasibaigus darbo joje laikui. Šiuo požiūriu socialinė sanglauda yra tolesnės ekonominės ir politinės sanglaudos priemonė.

Darbuotojui persikėlus iš vienos valstybės į kitą, keičiasi ne tik jam taikoma darbo teisė, bet ir socialinės apsaugos teisė. Tokie pasikeitimai jam gali būti nepalankūs, pavyzdžiui, kai kuriuose nacionaliniuose socialinės apsaugos teisės aktuose nenumatyta mokėti pensijų, jeigu asmuo nuolat gyvena ne tos šalies teritorijoje. Daugelyje nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų reikalauja ilgų laukimo laikotarpių ir ilgų įmokų mokėjimo laikotarpių prieš pradedant mokėti socialinio draudimo išmokas. Vadovaujantis EB steigimo sutarties 51 str. (naujuoju 42 str.), koordinavimo sistema leidžia sumuoti pagal įvairias valstybių narių sistemas įgytus draudimo laikotarpius ir padaro socialinės apsaugos išmokų mokėjimą privalomą, net jeigu išmokų gavėjai laikinai arba nuolat negyvena toje valstybėje. Ši sistema siekia apsaugoti socialiai apdraustų asmenų teisėtai įgytas teises jiems naudojantis judėjimo laisve.

Antriniai teisės šaltiniai - 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas Nr. 1408/71/EEB "Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje ir 1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos reglamentas Nr. 574/72/EEB, nustatantis Reglamento 1408/71 įgyvendinimo tvarką. 2004 m. balandžio 29 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, o 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, kurie nuo 2010 m. gegužės 1 d. pakeitė Reglamentą Nr. 1408/71 ir Reglamentą Nr. 574/72. Pabrėžtina, jog minėtais koordinavimo reglamentais nesiekiama suvienodinti nacionalinių socialinės apsaugos sistemų.

Kiekviena valstybė narė savarankiškai nustato savo socialinės apsaugos sistemos apimtį bei ypatybes.

Šiuose ES reglamentuose nurodyta, jog yra koordinuojamos ligos ir motinystės; senatvės; invalidumo; nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų; maitintojo netekimo; bedarbio; mirties atveju; šeimos išmokos.

A.Bitinas nurodo, jog: „Koordinuojant socialinės apsaugos sistemas sumuojami socialinio draudimo laikotarpiai, užtikrinamos įgytų teisių išsaugojimo garantijos (t. y. išmokos negali būti mokamos daugiau nei vienoje valstybėje tuo pačiu metu), asmenims taikoma ne daugiau kaip viena ir bent viena socialinės apsaugos sistema, įtvirtintas tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl pilietybės draudimas, taikomi tos valstybės teisės aktai, kurioje asmuo dirba, bei skatinamas bendradarbiavimas tarp socialinės apsaugos sistemų“[83].

Taip pat prie antrinių teisės šaltinių galima priskirti Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimus, Europos Komisijos darbuotojų migrantų socialinės apsaugos administracinės komisijos sprendimus ir rekomendacijas bei nacionalinių institucijų teisės aktus.

Taigi, socialinės apsaugos sistemos koordinavimą atlieka pirminiai ir antriniai teisės šaltiniai, kuriuose yra įtvirtinti koordinavimo principai, koordinuojamų išmokų rūšys ir kiti svarbūs dalykai, suteikiantys migruojantiems asmenims socialinės apsaugos garantijas.

3.3.2. Europos Sąjungos taikytinos teisės aktų socialinio draudimo srityje nustatymas

Taikytinos teisės nustatymu visų pirma siekiama užtikrinti, kad suinteresuotiems asmenims būtų taikoma vienos valstybės narės socialinės apsaugos sistema, ir taip išvengti taikytinų nacionalinės teisės aktų gausinimo ir dėl to susiklosčiusių sudėtingų situacijų.

Bendra taisyklė – taikomi tos valstybės teisės aktai, kurioje asmuo dirba (lex loci laboris) ir visiškai nesvarbu, ar jis samdomas darbuotojas ar savarankiškai dirbantis asmuo, net jei asmuo gyvena kitoje valstybėje ar jų įmonės ar darbdaviai įsikūrę kitoje valstybėje narėje.

Vis dėlto minėta taisyklė turi keletą išimčių. Viena svarbiausių ir dažniausiai taikomų išimčių – komandiruojami darbuotojai. Kai darbuotojas yra laikinai siunčiamas (komandiruojamas) dirbti į kitą valstybę ir jei tas darbas trunka ne ilgiau kaip 12 mėnesių, jam ir toliau taikomi pirmosios valstybės (iš kurios yra siunčiamas) įstatymai. Šis laikotarpis, esant svarbių priežasčių, gali būti pratęsiamas dar dvylikai mėnesių. Komandiravimas, kad būtų galima taikyti komandiravimo išimtį, turi atitikti keletą kriterijų: siuntimo dirbti į kitą valstybę metu turi būti išsaugomas tiesioginis darbuotojo ir jo darbdavio Lietuvoje ryšys, darbdavys turi

[83] Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, Vilnius, 2011. P. 104.

vykdyti veiklą Lietuvos teritorijoje, darbuotojas negali būti siunčiamas pakeisti kito darbuotojo, kurio siuntimo laikas baigėsi.

Socialinio draudimo įmokos mokamos nuo viso darbuotojo atlyginimo, kurį jam moka darbdavys siuntimo dirbti į užsienį metu. Jei darbuotojas dirba pagal darbo sutartį keliose valstybėse, socialinio draudimo įmokos skaičiuojamos nuo visų gaunamų atlyginimų bendrai.

Vienos valstybės narės teritorijoje pagal darbo sutartį dirbančiam asmeniui taikomi tos valstybės teisės aktai net jeigu jis gyvena kitos valstybės narės teritorijoje arba įmonės, kurioje jis dirba, buveinė juridiškai įregistruota ar veiklos vieta arba jį nusamdęs asmuo yra kitos valstybės narės teritorijoje. Vienos valstybės narės teritorijoje savarankiškai dirbančiam asmeniui taikomi tos valstybės teisės aktai net ir tuo atveju, jeigu jis gyvena kitos valstybės narės teritorijoje. Valstybės tarnautojams ir jiems prilygintiems asmenims taikomi tos valstybės narės teisės aktai, kurie galioja juos į darbą priėmusiai administracijai.

Asmeniui, kuriam nustoja galioję valstybės narės teisės aktai, kol bus pradėti taikyti kitos valstybės narės teisės aktai, taikomos valstybės narės, kurios teritorijoje jis gyvena, teisės aktų nuostatos.

Jei asmuo dirba pagal darbo sutartį dviejose ar daugiau valstybių narių, taikomi teisės aktai tos valstybės, kur yra jo *gyvenamoji vieta*, jei jis dirba iš dalies toje teritorijoje. Jei asmuo dirba pagal darbo sutartį daugiau nei vienoje valstybėje narėje ir nei vienoje iš jų negyvena, taikomi teisės aktai tos valstybės, kur yra *įregistruota įmonės būstinė* ar asmeninė darbdavio veiklos vieta. Jei jos įregistruotos keliose valstybėse, taikoma *asmens gyvenamosios vietos* teisė. Pavyzdžiui, asmuo A.M. dirba Lietuvoje ir Lenkijoje pagal darbo sutartį. Jo gyvenamoji vieta yra Lietuvoje. Šiuo atveju būtų taikoma Lietuvos socialinio draudimo teisė.

Jei asmuo tuo pat metu dirba pagal darbo sutartį vienoje valstybėje narėje ir kaip savarankiškai dirbantis kitoje, taikomi socialinio draudimo teisės aktai tos valstybės narės, kurios teritorijoje dirbama *pagal darbo sutartį*. Pavyzdžiui, ponia K.S. turi IĮ Lietuvoje ir dirba pagal darbo sutartį Norvegijoje. Šiuo atveju būtų taikoma Norvegijos socialinio draudimo teisė.

Asmeniui, užsiimančiam savarankiška veikla dviejų ar daugiau valstybių narių teritorijose, taikomi teisės aktai tos valstybės narės, kurioje *asmuo gyvena*, jeigu jis atlieka veiklą tos valstybės teritorijoje. Jeigu jis neužsiima jokia veikla toje valstybėje, kurioje gyvena, jam taikomi teisės aktai tos valstybės, kurioje jis atlieka savo *pagrindinę veiklą*. Pavyzdžiui, ponas A.A. gyvena ir dirba pagal verslo liudijimą Lietuvoje. Jis taip pat nusprendžia užsiimti savarankiška veikla Latvijoje. Kompetentinga valstybė šiuo atveju būtų Lietuva.

Apibendrinant galima teigti, jog ES siekiant užtikrinti laisvą asmenų judėjimą yra koordinuojamos socialinės apsaugos sistemos. ES reglamentų normos garantuoja, jog

migruojantys asmenys bus apdrausti visur ir kad jiems nereikės mokėti dvigubų socialinio draudimo įmokų.

3.3.3. Naujųjų reglamentų, koordinuojančių migruojančių asmenų teises, ypatumai

Reglamentai nuolat atnaujinami atsižvelgiant į besikeičiančias aplinkybes. Todėl naujuosiuose reglamentuose, t.y. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 987/2009, nustatančiame reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką, lyginant su senaisiais reglamentais:

- buvo išplėstos reglamentų koordinavimo taisyklės, kurios taikomos ne tik ekonomiškai aktyviems gyventojams ir jų šeimų nariams, bet ir neaktyviems ES piliečiams;
- įtrauktos kai kurios naujos išmokos (priešpensinės išmokos ir tėvystės išmokos);
- patikslintos senųjų reglamentų įgyvendinimo procedūros, numatyti konkretūs terminai, patvirtintos naujos permokų kompensavimo ir išieškojimo taisyklės.

Viena iš pagrindinių naujųjų reglamentų naujovių yra perėjimas prie elektroninio apsikeitimo informacija. Reglamento Nr. 987/2009 4 str. 2 d. įtvirtinta nuostata, jog: „Įstaigos ar susižinojimo tarnybos perduoda vienos kitoms duomenis elektroniniu būdu tiesiogiai arba netiesiogiai per prieigos centrus, naudodamosi bendra saugiau sistema, kuria užtikrinamas konfidencialumas ir keitimosi duomenimis apsauga“[84]. Tai bus daroma per elektroninę socialinės apsaugos informacijos mainų sistemą[85]. Projekto tikslas – sustiprinti piliečių teisių apsaugą kompiuterizuojant ES socialinės apsaugos sistemų koordinavimą. Tikimasi, kad naudojant EESSI sistemą bus lengviau ir greičiau priimami sprendimai apskaičiuojant ir mokant socialinės apsaugos išmokas, taip pat sudaromos galimybės veiksmingiau patikrinti duomenis. Šiuo metu kompetentingos valstybių narių įstaigos, bendraudamos tarpusavyje, naudoja popierines struktūrizuotų dokumentų ar E formos pažymas. Popierines formas kompetentingos įstaigos galės naudoti iki 2014 m. gegužės 1 d., t. y. iki pereinamojo laikotarpio pabaigos. Vėliau įstaigos privalės keistis informacija elektroniniu būdu.

Be to, naujuosiuose reglamentuose nustatyta galimybė piliečiui laikinai užsiregistruoti ir gauti išmokas, jeigu nesutampa valstybių narių nuomonės dėl to, kurios iš jų teisės aktai turėtų būti taikomi. Taip garantuojama, kad kol laukiama valstybės narės sprendimo, nė vienas asmuo neliks socialiniu požiūriu neapsaugotas.

Apžvelgus naujųjų reglamentų ypatybes, darytina išvada, kad svarbiausias tikslas – užtikrinti asmenų, kuriems taikomi reglamentai, socialines teises bei supaprastinti keitimosi duomenimis procesą.

---

[84] Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/get.php?f.6199; prisijungimo laikas: 2013-02-24.
[85] Toliau – EESSI sistema.

3.4. Koordinuojamos socialinio draudimo išmokų rūšys

ES socialinės apsaugos koordinavimo nuostatos taikomos nacionalinės teisės aktams dėl: „Ligos išmokų, motinystės ir lygiavertės tėvystės išmokų, invalidumo išmokų, senatvės išmokų, maitintojo netekimo išmokų, išmokų dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, išmokų mirties atveju, bedarbio išmokų, priešpensinių išmokų, išmokų šeimai“[86]. Tačiau minėtos nuostatos netaikomos socialinei paramai ir medicinos pagalbai. Šios išmokos paprastai priklauso nuo materialinės padėties ir nėra susijusios su minėtomis kategorijomis.

Senatvės pensija. Senatvės pensijos yra vienos svarbiausių socialinės apsaugos senatvėje rūšis. Teisė gauti pensiją susijusi su socialinio draudimo stažu. Kiekvienoje valstybėje narėje, kurioje asmuo buvo apdraustas, draudimo stažas yra išsaugomas, t. y. sumokėtos įmokos nei perkeliamos į kitą valstybę, nei išmokamos asmeniui, jei asmens draudimas toje šalyje nutrūksta. Kiekviena ES valstybė narė, kurioje asmuo buvo apdraustas bent vienerius metus, turės mokėti senatvės pensiją, kai asmeniui sukaks pensinis amžius pagal tos valstybės narės teisės aktus. Pensija bus skaičiuojama pagal nacionalinius tos valstybės narės teisės aktus atsižvelgiant į asmens draudimo stažą toje valstybėje narėje. Nustatant asmens teisę į pensiją, atsižvelgiama ir į kitoje valstybėje narėje įgytą stažą, bet kiekviena valstybė narė mokės tik už stažą, įgytą toje valstybėje narėje. Pavyzdžiui: Lietuvoje asmuo išdirbo 12 m., Airijoje – 8 m. ir Norvegijoje – 9 m. Bendras stažas yra 29 m. Sukakus pensiniam amžiui Lietuvoje, asmuo turės teisę į pensiją, nes bus įvykdęs nustatyto minimalaus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo reikalavimą (t. y. 15 m.). Tačiau Lietuva mokės ne už bendrą stažą (29 m.), bet tik už stažą, įgytą Lietuvoje, t. y. už 12 m. Kai asmeniui sukaks pensinis amžius pagal Airijos teisės aktus, jis turės teisę į senatvės pensiją Airijoje už išdirbtus 8 metus. Norvegija taip pat paskirs savo pensiją už 9 m., kai asmeniui sukaks pensinis amžius pagal Norvegijos teisės aktus.

ES valstybėse narėse pensinis amžius yra skirtingas (nuo 60 iki 67 m.). Asmuo dėl pensijos skyrimo gali kreiptis į kompetentingą gyvenamosios vietos įstaigą ir pateikti prašymą skirti pensiją toje šalyje, kurioje jis dirbo ir kurioje jau sukako pensinis amžius.

Taip pat taikoma pensijų eksportavimo taisyklė, kurios esmė tame, jog pensiją gaunančiam asmeniui, persikėlusiam gyventi į kitą ES valstybę, nesumažintos, nepakeistos pensijos mokėjimą tęsia pensiją paskyrusi valstybė.

Invalidumo (neįgalumo) pensija. Daugelyje valstybių narių apskaičiuojant ir mokant invalidumo (neįgalumo) pensijas, galioja tos pačios pagrindinės taisyklės kaip ir apskaičiuojant bei mokant senatvės pensijas. Invalidumo pensijos dydis priklauso nuo asmens draudimo laikotarpių trukmės: kuo draudimo laikotarpis prieš įgyjant teisę į invalidumo išmoką yra

[86] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“. OJL166 30/04/2004.

ilgesnis, tuo didesnė yra pensija. Pagal šią sistemą paprastai nebūtina būti iš tikrųjų apdraustu tuo metu, kai netenkama darbingumo ir tampama invalidu. Jei nustojama dirbti prieš kelis metus iki tampant invalidu, vis tiek asmuo turi teisę į invalidumo pensiją, kuri bus apskaičiuojama vadovaujantis ankstesniais laikotarpiais.

Našlių (našlaičių) pensija. Mirties atveju aprūpinimas skiriamas mirusio asmens artimiesiems. Išmokos, skirtos kompensuoti pragyvenimo išlaidas, skiriamos našlėms, našliams ir našlaičiams. Jei išmokos mirusio asmens sutuoktiniui numatytos, tai svarbiausia sąlyga jas gauti yra teisėta santuoka. Našlaičiui pensijos skiriamos tam tikram laikotarpiui ir jų mokėjimas nutraukiamas našlaičiui tapus pilnamečiui. Nepriklausomai nuo našlio (-ės) ar našlaičių gyvenamosios vietos šios pensijos turi būti mokamos nesumažintos ir nepakeistos. Jei velionis buvo pagal darbo sutartį ar savarankiškai dirbantis asmuo, našlei ar našliui skiriama pensija bus apskaičiuojama pagal principus, kurie būtų taikomi pačiam apdraustajam. Jei velionis jau gaudavo pensiją, našlei ar našliui skiriama pensija bus apskaičiuojama pagal atitinkamus nacionalinius teisės aktus. Jei pensininkas gaudavo pensiją pagal dviejų ar kelių valstybių narių teisės aktus, jo našlė ar našlys taip pat turės teisę į našlių pensijas pagal šių valstybių narių teisės aktus. Asmuo, likęs našlaičiu mirus asmeniui, kuris buvo apdraustas pagal tik vienos valstybės narės teisės aktus, turi teisę gauti našlaičio išmoką pagal tos valstybės narės teisės aktus neatsižvelgiant į tai, kurioje valstybėje narėje jis gyvena. Asmuo, likęs našlaičiu mirus asmeniui, kuris buvo apdraustas pagal dviejų ar daugiau valstybių narių teisės aktus, turi teisę į proporcines išmokas, numatytas pagal šių valstybių narių teisės aktus.

Ligos ir motinystės išmokos. Reglamentų nuostatos dėl ligos ir motinystės apima išmokas pinigais bei išmokas natūra. Šios išmokos skiriamos vietoje tų pajamų, kurių dėl ligos laikinai negauna. Jeigu asmuo gyvena kitoje ES valstybėje narėje, nei yra apdraustas socialiniu draudimu, paskirtos ligos ir motinystės socialinio draudimo išmokos bus eksportuojamos. Ligos ir motinystės išmokos pinigais visada mokamos pagal tos valstybės narės teisės aktus, kurioje asmuo yra apdraustas, neatsižvelgiant į tai, kurioje valstybėje narėje asmuo gyvena. Nustatant teisę į išmoką, atsižvelgiama į kitoje ES valstybėje narėje įgytą stažą.

Nedarbo išmokos. Nedarbo draudimo išmoka yra skiriama toje valstybėje narėje, kurioje asmuo paskutiniu metu buvo draudžiamas nedarbo draudimu. Asmuo negali reikalauti nedarbo išmokos šalyje, jei paskutinis jo darbo (nedarbo draudimo) laikotarpis buvo kitoje šalyje. Išimtis yra pasienio darbuotojai ir asmenys, kurie paskutinio darbo metu dirbo ir gyveno skirtingose valstybėse narėse, nes jiems taikomos atskiros taisyklės.

Nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos. Šios išmokos asmenims, kurie dirbo ar gyveno skirtingose valstybėse narėse, mokamos pagal tokias pačias taisykles kaip ir ligos išmokos: išmoką moka ta valstybė narė, kurioje asmuo yra apdraustas, neatsižvelgiant į tai, kur

asmuo gyvena. Jei nelaimingų atsitikimų darbe ar profesinės ligos išmokos dydis apskaičiuojamas pagal apdraustojo asmens atlyginimą, atsižvelgiama tik į tą atlyginimą, kuris buvo išmokėtas kompetentingoje valstybėje narėje. Jei nelaimingas atsitikimas darbe įvyksta kelionės metu, asmuo nepraranda teisės į išmoką, jei atsitikimas kelyje įvyko už kompetentingos valstybės narės ribų, pvz., vykstant į komandiruotę.

Apibendrinant socialinių išmokų rūšis, galima konstatuoti, jog analizuojamas klausimas yra itin aktualus. ES institucijos yra įpareigotos sukurti bendrą socialinės apsaugos koordinavimo sistemą, kuri užtikrintų laisvą darbuotojų judėjimą. ES darbuotojų laisvas judėjimas negalėtų būti tinkamai įgyvendinamas, jei asmenys, nusprendę pasinaudoti tokia laisve, patirtų neigiamą poveikį dėl labai skirtingų valstybių socialinės apsaugos sistemų nustatomų teisių ir pareigų.

3.5. Atvirojo koordinavimo metodas

Atvirojo koordinavimo metodas yra ES valdymo metodas, taikomas ES viešosioms politikos srityse, kuriose ES institucijos neturi išimtinės ar bendros su ES šalimis narėmis kompetencijos, bet siekia tam tikrų bendrai sutartų ES tikslų ar prioritetų.

Atvirojo koordinavimo metodo atsiradimas siejamas su Amsterdamo sutarties pasirašymu 1997 m. (Europos užimtumo strategijos atsiradimu), Lisabonos vadovų tarybos susitikimu 2000 m. (Lisabonos strategijos atsiradimu). Šis metodas apima gairių, rodiklių nustatymą ES lygiu, konkrečių kiekybinių uždavinių ir priemonių nustatymą nacionaliniu lygiu ir priežiūrą, vertinimą, kolegų apžvalgas. Jis apima pensijas, sveikatos apsaugą ir ilgalaikę slaugą bei socialinę įtrauktį. Atvirojo koordinavimo metodas – tai veiksmų planas, skirtas bendradarbiavimui tarp valstybių skatinti ir gerinti bei formuoti bendrus tikslus, skirtus pensijų sistemų reformavimo galimybėms analizuoti. Kitas atvirojo koordinavimo metodo tikslas – vienodinti socialinę politiką sekant valstybių narių geriausia praktika.

Atvirojo koordinavimo metodo svarbiausias uždavinys palyginti valstybių socialinės apsaugos sistemas, nustatyti įvykdytas ar planuojamas reformas, yra skirtas dalintis naudinga informacija, pritaikyti geriausią praktiką ir derinti savo nacionalines politikas.

Socialinės apsaugos ir socialinės įtraukties atvirojo koordinavimo metodas palaiko valstybes nares skatinant prieigą prie visų išteklių, teisių ir paslaugų, kurių reikia norint dalyvauti visuomenės gyvenime, kovoti su atskirtimi ir jos priežastimis bei užtikrinti galimybę dalyvauti darbo rinkoje. Be savitarpio mokymų ir pasikeitimo naudojant atvirojo koordinavimo metodo procesą rėmimo, Europos komisija sukūrė Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi planą kaip vieną iš septynių pagrindinių darbotvarkės „Europa 2020“ iniciatyvų. Planas buvo sukurtas kaip Europos 2010 kovos su skurdu ir socialine išskirtimi metų rezultatas. Europos siekio kovoti su skurdu prioritetas yra diskriminacijos įveikimas ir neįgaliųjų žmonių, etninių mažumų, imigrantų ir kitų pažeidžiamų grupių integracijos padidinimas.

Atvirojo koordinavimo metodas yra vienintelis šiek tiek veikiantis Europą vienijantis metodas socialinės politikos srityje, bet jis veikia labai ribotai ir apima siauras socialinės politikos ar socialinio darbo organizavimo sritis. Šis metodas leidžia tarp įvairių struktūrinių valdymo lygmenų ar institucijų identifikuoti geriausią praktiką, kuria rekomenduojama sekti, ir šis metodas gali padėti siekiant pensijų sistemos valdymo efektyvumo. 1997 m. ES Amsterdamo sutartyje įtvirtintas (įdiegtas 2000 metais kartu su Lisabonos strategija) „atvirojo koordinavimo“ metodas, kuris veikia pagal didelę šalių narių autonomiją, bendros veiklos, vertinimo pagal tikslus, stebėjimo, tarpusavio kontrolės bei integruoto požiūrio principus. ES Lisabonos strategija nustatė, kad būtina paspartinti keitimąsi patirtimi apie socialinės apsaugos reformų strategijas, siekiant išsaugoti jų socialines funkcijas ir užtikrinti tvarų jų finansavimo pagrindą bei įgyvendinti minimalius socialinius standartus.

Atvirojo koordinavimo metodo stipriosios pusės yra tai, kad socialinės apsaugos srityje, ES institucijos nustato siektinus tikslus, o socialinės apsaugos politiką vykdo pačių valstybių narių Vyriausybės.

Atvirojo koordinavimo metodo trūkumas tame, kad yra nedidelis visuomenės susidomėjimas; menkas “nušvietimas“ masinėse informavimo priemonėse; nedidelis nacionalinių parlamentų susidomėjimas ir įvykių sekimas; sankcijų nesilaikantiems įsipareigojimų siekti bendrų tikslų nebuvimas. Šios problemos ypač būdingos naujosioms šalims narėms, kurios dar nesuvokė bendros ES politikos kūrimo procesų arba, paprasčiausiai, neturi institucinių sugebėjimų, kad galėtų įnešti savo indėlį ar apginti savo šalies interesus.

Atvirojo koordinavimo metodo atsiradimas ES lygiu suprantamas kaip ES institucijų ir ES šalių sąveikos rezultatas vykstant Europos integracijos procesui. Šis metodas suteikia valstybėms galimybę palaikyti konstruktyvų dialogą vykdant bendrus tikslus, gerą praktiką bei valdymą, keistis idėjomis siekiant pakankamų bei finansiškai stabilių pensijų sistemų, taip pat paskatino valstybes intensyviau kovoti su skurdu bei socialine atskirtimi. Metodas faktiškai reiškia mokymąsi iš atskirų šalių geresnės praktikos socialinės politikos srityje. Jis pagrįstas mažu šalių įsipareigojimų laipsniu ir didele autonomija, nėra teisiškai įpareigojantis ir neturi teisinių sankcijų galimybių.

3.6. Socialinio draudimo problematika ir jos šalinimas

Nepaisant to, kad valstybių narių pensijų sistemų skirtumai yra gana dideli, tačiau dauguma jų per pastaruosius dešimtmečius buvo keičiamos, kad būtų užtikrintas didesnis tvarumas.

Migruojančių ES piliečių ir jų šeimos narių teisės į pensiją jau kelis dešimtmečius ginamos ES reglamentais, susijusiais su socialinės apsaugos sistemų koordinavimu. Apsauga dar labiau padidinta naujais reglamentais Nr. 883/2004 ir Nr. 987/2009, kuriais užtikrinama, kad

įgyjant teises į pensiją būtų atsižvelgiama į draudimo laikotarpius, praleistus kitoje valstybėje narėje.

Reglamentai Nr. 883/2004 ir Nr. 987/2009 taikomi tik valstybinėms ir profesinių pensijų sistemoms, kur teisės įtvirtintos teisės aktais, dėl to gali tekti išplėsti koordinavimo reglamentų aprėptį ir nustatyti minimalius standartus, taikytinus migruojančių darbuotojų teisėms į papildomą pensiją valstybėse narėse.

Baltojoje knygoje įtvirtinta, nuostatos, kad: „Papildomos pensijos turėtų atlikti didesnį vaidmenį užtikrinant pensijų adekvatumą ateityje. Reikia peržiūrėti reglamentavimo sistemą ir pensijų modelius taip, kad būtų užtikrintas privačių pensijų saugumas. Didesnis kliovimasis papildomų pensijų sistemomis gali lemti, kad tarpvalstybiniu mastu judūs žmonės praras nemenką dalį pensijos. Įstatymų nustatytos socialinės apsaugos išmokos garantuojamos ES teisės aktais (visų pirma Reglamentu Nr. 883/2004), kurie nėra taikomi privatiems pensijų fondams. Todėl svarbu nustatyti prevencines priemones, kurios užtikrintų, kad papildomų pensijų sistemos nebūtų profesinio judumo ir darbo rinkos lankstumo kliūtimi“[87].

Žaliojoje knygoje pažymima, jog tam: „Kad rastume visiems judantiems darbuotojams tinkantį sprendimą, reikia naujo impulso“[88]. Taip pat šioje knygoje iškelti pagrindiniai pensijų politikos modernizavimo prioritetai, iš kurių pažymėtina, kad: „Kai kuriose valstybėse narėse veikia pensijų „sekimo“ sistema – žmonės gali aiškiai matyti, kokias teises į pensiją jie įgijo iš skirtingų šaltinių toje valstybėje narėje. Atsižvelgiant į didėjantį darbo jėgos judumą ir į pensinių pajamų, finansuojamų tiek iš valstybės, tiek iš privačių šaltinių, įvairovę, galėtų būti naudinga įvesti ES masto pensijų „sekimo“ sistemą, kuri padėtų judiems darbuotojams sekti įgytas teises į pensiją“[89]. Tuo tarpu Baltojoje knygoje tokia rekomendacija yra įtvirtinta jau kaip siekiamybė: „Kitoje valstybėje narėje dirbantys piliečiai turi ne tik išsaugoti įvairiose šalyse įgytas teises į pensiją, bet ir turėti aiškios informacijos apie sukauptą pensiją pagal valstybės socialinio draudimo ir profesinių pensijų sistemas. Šio tikslo būtų galima siekti sukuriant ES masto pensijų stebėsenos („sekimo“) mechanizmą, panašų į jau naudojamus kai kuriose valstybėse narėse. Naudodamiesi šiais mechanizmais, piliečiai gautų tikslios ir nepasenusios informacijos apie sukauptą pensiją bei prognozuojamas pajamas iš valstybės socialinio draudimo ir profesinių pensijų sistemų, kurias galės gauti išėję į pensiją. Taigi drauge būtų demonstruojama, kokios naudos teikia ilgesnis darbas ir papildomų pensijų kaupimas, padedantys užtikrinti adekvačias

[87] Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0055:FIN:LT:PDF; prisijungimo laikas: 2013-02-24.
[88] Prieiga per internetą: http://www.socmin.lt/index.php?-435823848; prijungimo laikas: 201302-24.
[89] Ten pat.

pajamas išėjus į pensiją. Suderinus pagrindinius aspektus, nacionaliniai pensijų stebėsenos mechanizmai galėtų būti susieti su ES pensijų stebėsenos sistema“[90].

Apibendrinant, galima konstatuoti, jog pensijų sistemos priklauso pačių valstybių narių kompetencijai, bet ES gali prisidėti leisdama su vidaus rinkos veikimu susijusius teisės aktus, koordinuodama praktiką ir padėdama mokytis vieniems iš kitų. Šios sistemos prisideda prie ekonomikos augimo Europoje: jos gali padėti skatinti aktyvų senėjimą ir išlikti adekvačiu ir tvariu esminiu Europos socialinio modelio mechanizmu.

[90] Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0055:FIN:LT:PDF; prisijungimo laikas: 2013-02-24.

4. EUROPOS BENDRIJŲ TEISINGUMO TEISMO PRAKTIKA

Kadangi ES teisės aktuose numatytas koordinavimo principas, socialinės apsaugos plėtra to meto Europos Ekonominėje Bendrijoje, vėliau ir ES iš esmės vyko realizuojant pamatinį laisvo asmenų judėjimo principą Europos Bendrijų Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Be šio teismo praktikos ES socialinės apsaugos koordinavimo nuostatų teikiama apsauga nebūtų tokia veiksminga, visapusiška ir netenkintų tiek lūkesčių. Teisingumo Teismas yra Europos piliečių, įgyvendinančių savo teisę judėti ir viešėti Europos teritorijoje, juridinis garantas. Teisingumo Teismas yra atsakingas už tai, kad bendrieji teisės principai būtų įtraukti į Bendrijos teisės turinį.

4.1. ES teisės koordinavimo principų taikymas ir santykis su nacionaline teise

Socialinės apsaugos koordinavimo principas reiškia, kad ES institucijos privalo nustatyti taisykles, kurios koordinuotų įvairių valstybių narių socialinės apsaugos sistemų taikymą, kai darbuotojas persikelia dirbti iš vienos valstybės į kitą valstybę narę. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Gravina* byloje priėmė sprendimą, kuriame konstatavo, kad: „Koordinavimo principas reiškia, kad koordinavimo taisyklės negali daryti įtakos nacionalinių socialinės apsaugos teisės sistemų plėtrai“[91].

Pabrėžtina, jog koordinavimo principas nereiškia, kad galima siaurinti garantijas, numatytas ES teisėje. Jeigu nacionalinėje teisėje numatyta išmoka, kuri nėra koordinuojama, tokiu atveju ES teisė netaikoma.

Socialinės išmokos gavėjas privalo būti ES valstybės narės pilietis arba pabėgėlis, arba asmuo be pilietybės.

Stewart byloje, susijusioje su trumpalaike jaunų neįgaliųjų nedarbingumo išmoka, Teisingumo Teismas nagrinėjo šios išmokos skyrimo sąlygas, kuriomis reikalaujama ne tik pareiškėjo buvimo valstybės narės teritorijoje. Anot Teisingumo Teismo: „Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo[92] 21 straipsnio 1 dalį draudžiama, kad valstybė narė, nusprendusi skirti trumpalaikę jaunų neįgaliųjų nedarbingumo išmoką, keltų pareiškėjo ankstesnio buvimo jos teritorijoje reikalavimą, neatsižvelgusi į jokius kitus veiksnius, galinčius įrodyti realaus ryšio tarp pareiškėjo ir šios valstybės narės buvimą, ir pareiškėjo buvimo jos teritorijoje paraiškos pateikimo momentu reikalavimą“[93].

Nagrinėjant asmens teisę į išmokas pagal ES teisę, privalo būti įvertinti tokie elementai: taikytinos teisės nustatymas, laikotarpių sumavimas, nediskriminavimas, vienos valstybės teisės aktų taikymas mokant socialinio draudimo įmokas, išmokų eksportas bei bendradarbiavimas tarp socialinės apsaugos administracijų.

[91] Byla 807/79, *Gravina and others v Landesversicherungsanstalt Schwaben* [1980] ECR 2205.
[92] Toliau - SESV.
[93] Byla C-503/09, *Stewart* [2011] ECR I-0000.

1. *Taikytina teisė.* ES reglamentai nustato kriterijus, kuriais remiantis asmeniui nustatoma taikytina teisė. Apie tai, kad išmokos skyrimas susijęs su taikytinos teisės nustatymu, pažymėjo Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Van der Vecht* byloje[94].

Europos Teisingumo Teismas *Noij* byloje išaiškino, jog: „Bendrijos teisės taisyklės nedraudžia asmeniui, kuris dirbo kaip pagal darbo sutartį dirbantis asmuo vienos valstybės narės teritorijoje, kurioje jis dėl to gauna valstybinę pensiją, o vėliau įsikuria kitoje valstybėje narėje, kurioje nevykdo veiklos, taikyti pastarosios valstybės teisės aktus. Tačiau, tos taisyklės nekliudo reikalauti, kad toks asmuo toje valstybėje dėl to, kad ten gyvena, mokėtų privalomo draudimo įmokas, kurios padengtų kitos valstybės institucijos mokėtinas išmokas. Tie patys principai būtų taikomi, jei prieš laikotarpį, su kuriuo susijusios atitinkamos įmokos, atitinkamas asmuo būtų vykdęs darbinę ar profesinę veiklą, nesvarbu, kokia jos svarba, kaip pagal darbo sutartį dirbantis asmuo arba kaip savarankiškai dirbantis asmuo, gyvenantis vietos valstybės narės teritorijoje“[95].

„Asmens laikino komandiravimo atveju valstybė, į kurią komandiruotas asmuo, nieko negali reikalauti“[96], nurodė Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Desquenne ir Gird* bylose.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Zinnecker* byloje išaiškino, jog: „Vokietijoje gyvenančiam Vokietijos piliečiui, kuris apie pusę laiko skiria savarankiškam darbui Vokietijoje, o kitą pusę – Nyderlanduose, yra taikytini Vokietijos teisės aktai“[97].

Byloje *Partena ASBL prieš Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA* Europos Teisingumo Teismas pažymėjo, kad: „Atitinkamo asmens veiklos pagal darbo sutartį arba savarankiškos veiklos „vykdymo vietos“ kriterijus yra pagrindinis siekiant nustatyti taikytinus teisės aktus, ir nuo jo gali būti nukrypstama tik esant tam tikrai situacijai, taikant papildomus susijusius kriterijus, pavyzdžiui, pagal darbo sutartį dirbančio darbuotojo gyvenamosios vietos valstybės, jį įdarbinusios įmonės buveinės vietos valstybės ar šios įmonės filialo ar nuolatinės atstovybės vietos valstybės, arba darbuotojo pagrindinės veiklos vietos valstybės“[98].

Teisingumo Teismas 2011 m. byloje *Juan Perez Garcia, Jose Arias Neira, Fernando Barrera Castro, Dolores Verdun Espinosa, José Bernal Fernández teisių turėtoja* išaiškino, jog: „Senatvės ir (arba) invalidumo pensijų gavėjai arba mirusio darbuotojo našlaitis, kuriems taikoma kelių valstybių narių teisės aktai, bet kurių teisė į pensiją ar našlaičio teisės grindžiamos tik pagal buvusios darbo vietos valstybės narės teisės aktus, gali reikalauti, kad šios teisės aktais neįgaliesiems vaikams numatytų pašalpų šeimai sumą, nors gyvenamosios vietos valstybėje narėje jie neprašė skirti panašių didesnių pašalpų, numatytų pastarosios teisės aktuose, dėl to,

[94] Byla 19/67, *Bestuur der Sociale Verzekeringsbank v. J.H van der Vecht* [1967] ECR 345.
[95] Byla C-140/88, *Noij v Staatssecretaris Van Financien* [1991] ECR I-387.
[96] Bylos 62/81 ir 63/81, *Desquenne ir Gird* [1982] ECR 223.
[97] Byla C-121/92, *Staatssecretaris van Financien v Zinnecker*, [1993] ECR I-5023.
[98] Byla C-137/11, *Partena ASBL prieš Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA*, [2012].

kad pasirinko kitą su šiomis pašalpomis nesuderinamą išmoką neįgaliesiems, kai teisė į pašalpas šeimai buvusios darbo vietos valstybėje narėje buvo įgyta vien pagal jos teisės aktus“[99].

2. *Laikotarpių sumavimas.* Laikotarpių sumavimas yra esminis koordinavimo principas. Tai reiškia, kad suteikiant teisę į išmoką pagal vienos valstybės narės teisės aktus, jeigu būtina, atsižvelgiama į draudimo, darbo ar gyvenimo laikotarpius, įgytus pagal kitos valstybės narės teisės aktus.

Teismas *Coppola* byloje pažymėjo, jog: „Tik kompetentinga valstybės narės institucija, kurios teritorijoje darbuotojas yra arba paskutinį kartą buvo įdarbintas, gali sumuoti draudimo laikotarpius ir tik tos valstybės narės teisės aktai taikomi ligos išmokoms“[100].

Valstybės narės institucija, skirianti išmoką, turi atsižvelgti į kitoje valstybėje narėje įgytą socialinio draudimo stažą, kaip jis būtų įgytas pirmoje valstybėje. Sumavimo principas taikomas tik laikotarpių, o kiekviena valstybė narė išmokas apskaičiuoja ir moka pagal savo nacionalinės teisės normas, atsižvelgdama tik į tą stažą, kurį asmuo yra įgijęs toje valstybėje. Teismas *Doris Reichel-Albert* byloje pažymėjo, jog: „Skirdama senatvės pensiją vienos valstybės narės kompetentinga įstaiga turi įskaityti asmens, kuris profesinę veiklą vykdė tik šioje valstybėje narėje ir tuo metu, kai gimė vaikai, laikinai buvo nustojęs dirbti bei tik dėl šeimyninių priežasčių buvo persikėlęs gyventi į kito valstybės narės teritoriją, pastarojoje valstybėje narėje įgytus vaikams auginti skirtus laikotarpius, tarsi jie būtų buvę įgyti pirmosios valstybės nacionalinėje teritorijoje“[101].

2013 metais Teisingumo Teismas *Patricia Dumont de Chassart* byloje pažymėjo, kad: „Jeigu valstybės narės nacionalinės teisės aktuose numatyta, kad teisė į išmokas našlaičiams gali būti grindžiama tiek mirusio tėvo, tiek likusio gyvo tėvo, kai jie turi darbuotojų statusą, padėtimi, pagal šias nuostatas reikalaujama sumuojant laikotarpius, reikalingus teisei į išmokas pirmoje iš šių valstybių narių įgyti, atsižvelgti į likusio gyvo tėvo kitoje valstybėje narėje įgytus draudimo ir darbo laikotarpius“[102].

Europos Bendrijų Teisingumo teismas nagrinėjo *Klaus* bylą[103]. Esmė tokia, jog Nyderlanduose nebuvo taikomas laikotarpių sumavimas, nes ten veikė kitokia sistema. Pagal Nyderlandų įstatymus negalima gauti ligos pašalpos, jeigu žmogus suserga per 6 mėnesius nuo to laiko, kai pradeda dirbti, arba jeigu jau serga tada, kai pradeda dirbti Nyderlanduose. Ponia Klaus buvo olandė, kuri 2 metus dirbo Ispanijoje, po to grįžo į Nyderlandus. Tuo metu jai jau skaudėjo nugarą, tačiau ji vėl pradėjo dirbti Nyderlanduose tai pačiai kompanijai, kuriai dirbo

[99] Byla C-225/10 *Juan Perez Garcia, Jose Arias Neira, Fernando Barrera Castro, Dolores Verdun Espinosa, José Bernal Fernández teisių turėtoja prieš Familienkasse Nürnberg* [2011] .
[100] Byla 150/82, *Coppola v Insurance Officcer* [1983] ECR 43.
[101] Byla C-522/10, *Doris Reichel-Albert. v. Deutsche Rentenversicherung Nordbayern* [2012].
[102] Byla C-619/11, *Patricia Dumont de Chassart prieš Office national d'allocations familiales* [2013].
[103] Byla C-482/93, *Klaus v Bestuur van den Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging* [1995] ECR 3551.

Ispanijoje, ir maždaug po 2 mėnesių susirgo. Nyderlandų socialinio draudimo tarnyba teigė, kad pagal Nyderlandų įstatymus ji neturi teisės gauti ligos pašalpos grynaisiais, kadangi atvyko į Nyderlandus jau sirgdama. Todėl nebuvo sudėti tie laikotarpiai, kuriuos ponia Klaus dirbo abiejose šalyse. Jei ponia Klaus būtų dirbusi tik Nyderlanduose, nebūtų turėjusi jokių problemų, būtų gavusi ligos pašalpą. Tačiau ji pasinaudojo laisvu darbo jėgos judėjimu. Todėl Teismas nusprendė, kad tie laikotarpiai, kuriuos pareiškėja dirbo Ispanijoje ir Nyderlanduose, turėtų būti sudėti. Taigi konstatuota, kad Nyderlandai neturėjo teisės pareiškėjai nemokėti ligos pašalpos.

3. *Nediskriminavimas*. Romos sutarties 48 str. draudžia diskriminaciją darbuotojų pilietybės atžvilgiu. Tai reiškia, kad diskriminacija negalima ir socialinės apsaugos atžvilgiu. Tai taikoma ne tik tiesioginei diskriminacijai, tačiau ir netiesioginei. Lygybės principas susijęs ir su išmokomis: „Viena valstybė negali atsisakyti mokėti socialinio draudimo išmokų darbuotojui, persikėlusiam dirbti į kitą ES valstybę“[104]. Tokią nuostatą įtvirtino ir Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Walter Bozzone* byloje.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Coonan* byloje išaiškino, kad: „Kiekvienos valstybės narės įstatymų leidžiamasis organas nustato sąlygas, sukuriančias teisę arba pareigą dalyvauti socialinės apsaugos sistemoje arba tam tikroje tokios sistemos srityje, jei visuomet užtikrinama, kad šiuo požiūriu kitų valstybių narių piliečiai nėra diskriminuojami, palyginti su priimančios valstybės piliečiais. Todėl, jei pagal nacionalinius teisės aktus tapti socialinės apsaugos sistemos arba tam tikros tos sistemos srities dalyviu galima tam tikromis aplinkybėmis, jei atitinkamas asmuo prieš tai dalyvavo nacionalinėje socialinės apsaugos sistemoje, reglamentas Nr. 1408/71 nereikalauja, kad valstybės narės kitoje valstybėje narėje įgyti draudimo laikotarpiai būtų laikomi lygiaverčiais anksčiau valstybės narės teritorijoje įgytiems laikotarpiams“[105].

Atkreiptinas dėmesys į Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktiką lyčių lygybės klausimu. Europos Teisingumo Teismas, remdamasis Europos Sąjungos teisės aktais, kurių vieni iš svarbiausių darbuotojų lygių galimybių užtikrinimo sferoje yra Europos Bendrijos Steigimo sutartis, šios sutarties 141 straipsnio pirmoje dalyje yra teigiama, jog: „Kiekviena valstybė narė užtikina, kad būtų taikomas principas už vienodą ar vienodos vertės darbą abiejų lyčių darbuotojams mokėti vienodą užmokestį“. Tokia nuostata įtraukta Prancūzijos reikalavimu, baiminantis, kad jos nacionalinėje teisėje įtvirtinti vienodo užmokesčio nepriklausomai nuo lyties reikalavimai (griežtesni nei kitose valstybėse narėse) pakenks jos konkurencingumui bendrojoje rinkoje. Taigis nurodytas straipsnis įtrauktas tik dėl ekonominių paskatų, neieškant „moralinio“ pagrindimo lyčių lygybei įtvirtinti. Tačiau dėl Europos Teisingumo Teismo

[104] Byla 87/76, *Walter Bozzone v Office de Sécurité sociale d'outre-mer* [1977] ECR 687.
[105] Byla 110/79, *Coonan v Insurance Officer* [1980] ECR-1445.

jurisprudencijos palaipsniui buvo atskleista šios nuostatos socialinė vertė. Viena iš pirmųjų bylų, kurioje Europos Teisingumo Teismas pabrėžė darbuotojų lygių galimybių reikšmę, yra *Defrenne v. Sabena II* byla, kurioje sprendimą Teismas priėmė dar 1976 metais. Šioje byloje ieškovė - stiuardesė pateikė ieškinį prieš savo darbdavį dėl diskriminacijos darbe, susijusios su darbo užmokesčiu. Ieškovė įrodė, jog jos atlyginimas buvo mažesnis palyginti su atlyginimu, kurį gaudavo vyriškos lyties darbuotojai, dirbdami tokį patį darbą kaip ir ieškovė. Belgijos teismas kreipėsi į Europos Teisingumo Teismą, kuris išaiškino, kad Europos Sąjungos pirminiuose teisės aktuose įtvirtintas vienodo apmokėjimo už vienodą ar vienodos vertės darbą abiejų lyčių darbuotojams principas yra tiesioginio veikimo. Europos Teisingumo Teismas pabrėžė, jog: „Europos Bendrijos Steigimo sutarties 141 str. nuostata, įtvirtinanti vienodo užmokesčio principą, yra siekianti dvigubo tikslo: sukurti vidaus rinkoje vienodas sąlygas konkuruoti bei gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas. Vienodo užmokesčio principas yra Europos Bendrijos pagrindas. Vienodo užmokesčio principas turi būti taikomas tiek asmens ir valstybės santykiuose, tiek privačiame sektoriuje“[106]. Tai reiškia, kad tiek valstybė, tiek viešojo sektoriaus ar privatūs darbdaviai privalo laikytis vyrų ir moterų lygiateisiškumo principo darbo užmokesčio srityje.

Europos Teisingumo Teismas savo praktikoje privalėjo išaiškinti „vienodas užmokestis“ reikšmę, nes kylant klausimui, ar darbuotojas buvo diskriminuojamas mokant ne vienodą atlyginimą, atsiranda būtinybė išaiškinti, kokia prasme šis terminas yra vartojamas. Teismas byloje *Barber* išaiškino, jog: „Terminas darbo užmokestis turi būti suprantamas taip, kaip jis yra išreikštas Europos Bendrijos Steigimo sutarties 141 straipsnyje - kad vyrui ir moteriai, nepaisant jo lyties privalo būti mokamas vienodas darbo užmokestis, jeigu darbdavys yra pavedęs atlikti vienodo sunkumo, laiko sąnaudų reikalaujančią užduotį. Bet koks nukrypimas nuo vienodo darbo užmokesčio reikalavimų įgyvendinimo sąlygoja diskriminaciją“[107]. Taipogi buvo konstatuota, jog siekiant išvengti diskriminacijos darbo užmokesčio sferoje pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tokią diskriminaciją, kuri kyla iš teisės aktų nuostatų arba kolektyvinių darbo sutarčių. Siekiant nustatyti, ar tokia diskriminacija egzistuoja yra atliekami išimtiniai teisiniai tyrimai.

1986 metais Europos Teisingumo Teismas byloje *Bilka Kaufhaus v Weber von Hartz* papildė vienodo darbo užmokesčio sąvoką, nuspręsdamas, jog: „Europos Bendrijų Steigimo sutarties 141 straipsnis, užtikrinantis vienodą užmokestį už vienodos vertės darbą, apima tiek

[106] Byla 43/75, *Defrenne v Sabena* [1976] ECR 455.
[107] Byla 262/ 88, *Barber v. Guardian Royal Exchange Assurance Group* [1990] IRLR 240.

tiesioginės diskriminacijos, tiek netiesioginės diskriminacijos draudimą atlyginimo už darbą sferoje“[108].

Europos Teisingumo Teismas *Commission* byloje išaiškino, jog: „Valstybės narės teisės aktuose nustatyti reikalavimai išgyventi toje šalyje tam tikrą laikotarpį, tam kad būtų galima asmeniui taikyti garantuotas minimalias pajamas, yra diskriminacinio pobūdžio“[109].

Europos Teisingumo Teismas *Kristiansen* byloje nurodė, jog: „Nediskriminavimo principas, numatytas Reglamento Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo 7(4) dalyje, neprieštarauja tam, kad užsiimantis tam tikra veikla studentas, vienoje valstybėje narėje būtų laikomas praktikantu, kuriam pagal tos valstybės nacionalinę teisę nepriklauso jokių teisių į bedarbio pašalpą, kai kitoje valstybėje narėje asmuo, vykdantis tą pačią veiklą yra laikomas darbuotoju ir yra įtrauktas į socialinės apsaugos sistemas, tokias kaip bedarbio išmokų sistema“[110].

Europos Teisingumo Teismas *Seda Kücükdeveci* byloje pareiškė, kad: „Nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra bendrasis ES teisės principas tiek, kiek tai sudaro konkretų bendrojo lygiateisio požiūrio taikymo principą“ [111].

4. *Vienos valstybės teisės aktų taikymas mokant socialinio draudimo įmokas.* Europos Teisingumo Teismas išaiškino, kad: „Jeigu darbuotojas dirba keliose valstybėse, socialinio draudimo įmokas moka toje valstybėje, kurioje gyvena“[112].

5. *Išmokų eksportas*. Europos Teisingumo Teismas *Camera* byloje išaiškino, jog: „Išmokų eksportas reiškia, kad invalidumo, senatvės ar maitintojo netekimo išmokos pinigais, išmokos dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bei išmokos mirties atveju, įgytos pagal vienos ar daugiau valstybių narių teisės aktus, negali būti kaip nors mažinamos, keičiamos, nemokamos ar anuliuojamos dėl to, kad jų gavėjas gyvena kitos valstybės narės teritorijoje“[113].

Kadangi migruojantys darbuotojai neturi prarasti savo teisės į socialinės apsaugos išmokas ir jiems neturi sumažėti tų išmokų dydis dėl to, kad jie naudojasi teise į judėjimo laisvę, tad Reglamento 1408/71 46 (2) (a) straipsnis reiškia, kad: „Jeigu pagal valstybėje narėje taikomus teisės aktus invalidumo išmokos dydis priklauso nuo atlyginimo, kurį darbuotojas gavo tuo metu, kai buvo nustatytas invalidumas, nors tuo metu tas darbuotojas nepriklausė tos valstybės narės socialinės apsaugos sistemai, kadangi dirbo kitoje valstybėje narėje,

[108] Byla 170/84, *Bilka-Kaufhaus GmbH v Hartz* **[**1986**]** ECR I-1607.
[109] Byla C-299/68, *Commission* [2002] ECR I-05899.
[110] Byla C-92/02, *Kristiansen v Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening* [2003] ECR I-14597.
[111] Byla C-555/07, *Seda Kücükdeveci* [2010] ECR I-365.
[112] Byla C-340/94, *De Jaeck v Staatssecretaris van Financiën* [1997] ECR I-461.
[113] Byla 92/81, *Camera v Institut National d'Assurance Maladie-Invalidite* [1982] ECR 2213.

kompetentinga institucija turi suskaičiuoti teorinį išmokos dydį pagal paskutinį kart kitoje valstybėje narėje gautą atlyginimą“[114].

Europos Teisingumo Teismas *Insalaca* byloje pažymėjo, jog: „Nacionalinės taisyklės, kurios nustato, kad skaičiuojant pensijos dydį yra taikomas pensijos dydžio sumažinimas atsižvelgiant į išmokas, kurias asmuo gauna iš kitos valstybės narės, turi būti laikomos išmokų sumažinimo taisyklėmis Reglamento 1408/71 prasme“[115].

6. *Bendradarbiavimas tarp socialinės apsaugos administracijų.* Bendradarbiavimas vykdomas per kompetentingas valstybių įstaigas ir susižinojimo tarnybas. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas *Eftalia Dafeki* byloje priėmė sprendimą, kad: „Vienos valstybės administracinės ir teisminės struktūros turi gerbti kitos valstybės pažymas ar aktus, kuriuos pateikia tos valstybės apdrausti asmenys. Tačiau esant abejonėms dėl tikrumo, galima atlikti tyrimą“[116].

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas savo sprendimuose įtvirtino taikytinos teisės, laikotarpių sumavimo, nediskriminavimo, vienos valstybės teisės aktų taikymo mokant socialinio draudimo įmokas, išmokų eksporto, bendradarbiavimo tarp socialinės apsaugos administracijų elementus, tuo sudarydamas sąlygas didėti migruojančių asmenų ratui.

[114] Byla C-406/93, *Reichling v INAMI* [1994] ECR I-4061.
[115] Byla C-107/00, *Insalaca v Office National des pensions* [2002] ECR I-2403.
[116] Byla C-336/94, *Eftalia Dafeki v Landesversicherungsanstalt* [1997] ECR I-06761.

IŠVADOS

Laisvas asmenų judėjimas – tai viena iš pamatinių ES piliečių teisių. Socialinės apsaugos sistema bei tinkamas jos koordinavimas yra labai svarbi sritis migruojančio asmens gyvenime.

Baigiamojo darbo pradžioje iškeltas tikslas yra pasiektas ir jam pasiekti nurodyti uždaviniai yra įgyvendinti, remiantis mokslinės literatūros, teisės aktų bei Europos Bendrijų Teisingumo teismo jurisprudencijos analize.

Rašant baigiamąjį darbą buvo naudoti patikimi tyrimo metodai, kurie padėjo nuosekliai, išsamiai išnagrinėti pasirinktą temą bei padaryti pagrįstas išvadas.

Baigiamajame darbe galima daryti tokias išvadas:

1. ES šalių socialinės apsaugos sistemos labai skiriasi. Iš dalies tai lemia, kad atskirų ES šalių nacionaliniai socialinės apsaugos teisės aktai nepakankamai reguliuoja migruojančių šių šalių darbuotojų socialinę apsaugą. Pabrėžtina, kad kiekviena ES narė turi teisę savanoriškai reguliuoti savo socialinės apsaugos reikalus, atsižvelgdama į savo tikslus ir galimybes. Kita vertus, akivaizdu, jog suvienodinti visų šių sistemų nuostatų neįmanoma.

2. ES galioja bendros visoms valstybėms socialinės apsaugos nuostatos. Tačiau vėlgi šios nuostatos nėra įvairių socialinės apsaugos sistemų suvienodinimas. ES nustato bendrąsias socialinės apsaugos koordinavimo taisykles, kuriose nurodoma, kaip elgtis konkretaus asmens atžvilgiu, kai jis patenka į kelių valstybių narių socialinės apsaugos sistemų įvairovę.

3. Pagrindinės socialinės apsaugos formos yra socialinis draudimas ir socialinė parama. Skirtumas tarp šių formų yra aiškus: kiekvienas apsidraudęs žmogus, patekęs į socialinės rizikos situaciją, be jokios papildomo jo lėšų patikrinimo, t. y. nepriklausomai nuo to, ar jam iš tiesų ji reikalinga, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką. Tačiau kiekvienas, pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs patikrinimui, ar jo gyvenimo lygis atitinka reikalavimus tokiai paramai gauti.

4. Socialiniai saugikliai, paremti socialinės visuomenės gerovės bei solidarumo principais, padedantys migruojantiems asmenims jaustis stabiliau, suteikiantys galimybę užsitikrinti tam tikrą valstybės pagalbą.

5. ES socialinė politika reglamentuojama pirminėje Bendrijos teisėje, kurią sudaro Europos Bendrijų steigiamosios sutartys su visais vėlesniais jų papildymais ir pakeitimais, plėtojama Europos Teisingumo Teismo praktikoje bei kompleksiškai išplėtota Bendrijos antrinės teisės aktuose (reglamentuose, direktyvose, sprendimuose ir kt.).

6. Europos Sąjungos socialinės saugos teisės plėtra nuo 1957 m. Romos sutarties pasirašymo ir jos įtaka nacionalinėms teisės sistemoms, yra akivaizdi. Jei Romos sutartyje

didžiausias dėmesys skiriamas laisvam asmenų judėjimui, tai vėliau įvykę pokyčiai įtvirtino atskirų socialinės saugos teisės skyrių harmonizavimą.

7. Pagrindiniai socialinės apsaugos sistemų koordinavimo principai yra: vienos valstybės teisės aktų taikymas, piliečių lygiateisiškumas, teisių išsaugojimas (sumavimas), išmokų eksportavimas ir bendradarbiavimas tarp valstybių. Šiais principais nesiekiama suvienodinti nacionalinių socialinės apsaugos sistemų. Vienintelis jų tikslas – apsaugoti Europos piliečius, dirbančius, gyvenančius ar viešinčius kitoje valstybėje narėje.

8. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas savo sprendimuose įtvirtino taikytinos teisės, laikotarpių sumavimo, nediskriminavimo, vienos valstybės teisės aktų taikymo mokant socialinio draudimo įmokas, išmokų eksporto, bendradarbiavimo tarp socialinės apsaugos administracijų elementus, tuo sudarydamas sąlygas didėti migruojančių asmenų ratui.

Siekiant patobulinti teisės aktus, reglamentuojančius socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimą ES, siūlytume:

- valstybių narių teisės aktuose įtvirtinti galimybę sukurti ES masto pensijų stebėsenos („sekimo“) mechanizmą, kuris padėtų kitoje valstybėje narėje dirbantiems piliečiams turėti aiškios informacijos apie sukauptą pensiją pagal valstybės socialinio draudimo ir profesinių pensijų sistemas.

- ES remti valstybes, kad jos sudarytų įvairesnius dvišalius susitarimus. Pvz.: susitarime tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės „Dėl bendradarbiavimo socialinio aprūpinimo srityje“ 3 str. siūlytume į išvardintas socialinio aprūpinimo rūšis įtraukti: laidojimo pašalpą, garantijas skurdo atveju bei sveikatos priežiūros garantijas. Tuo siekiant užkirsti kelią galimai diskriminacijai, kita vertus, juk teisinė sistema, kuri užtikrina socialinės apsaugos sistemų koordinavimą, yra pagrindinė migracijos skatinimo ES priemonė.

- atsižvelgiant į tai, kad Europos Bendrijų Teisingumo teismas *Gravina* byloje konstatavo, kad : „Koordinavimo principas reiškia, kad koordinavimo taisyklės negali daryti įtakos nacionalinių socialinės apsaugos teisės sistemos plėtrai“, siūlytume kiekvienos valstybės narės teisės aktuose imperatyviai įtvirtinti šią nuostatą ir ją taikyti tam, kad tinkamai būtų realizuojamas kertinis laisvo asmenų judėjimo principas, suteikiamos migruojantiems asmenims socialinės garantijos, ES valstybėms paliekant teisę nacionaliniuose įstatymuose pačioms nustatyti, kokios yra įmokos, kaip įmokos ir išmokos apskaičiuojamos ir kt., kadangi koordinavimo principu nesiekiama pašalinti esminių skirtumų tarp valstybių narių socialinės gerovės valstybių, o tik suderinti skirtingas sistemas.

Darbo baigimo data: 2013-03-26

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5115.
3. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991 Nr. I-1336// Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.
4. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas//Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.
5. Socialinės paramos koncepcija// Valstybės žinios. 1994, Nr. 36-653.

Europos Sąjungos norminiai aktai ir kiti žinybiniai dokumentai

6. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“: http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278.
7. 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką, kuris pakeitė 1972 m. kovo 21 d. Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 574/72, nustatantį Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką: http://www.sodra.lt/get.php?f.6199
8. 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką: http://www.sodra.lt/get.php?f.22636
9. Europos Komisijos komunikatas „Lisabonos strategijos įgyvendinimas. Visuotinės svarbos socialinės paslaugos Europos Sąjungoje“ (KOM (2006) 0177 galutinis): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0177:FIN:LT:PDF
10. Europos Komisijos komunikatas „Europa 2020: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. KOM (2010) 2020 galutinis: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF
11. 2011 m. lapkričio 11 d. Europos komisijos ataskaita Tarybai „Dėl laisvo darbuotojų iš Bulgarijos ir Rumunijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo“ (KOM (2011) 729 galutinis): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011DC0729:LT:NOT
12. Europos Komisijos komunikatas „Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui“ (KOM (2011) 743 galutinis): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011DC0743:LT:NOT

13. Europos Komisijos Baltoji knyga „Adekvačių, saugių ir tvarių pensijų darbotvarkė“ (KOM (2012) 55 galutinis): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0055:FIN:LT:PDF

14. Europos Komisijos Žalioji knyga „Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“ (KOM (2010) 365 galutinis): http://www.socmin.lt/index.php?-435823848

15. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF

16. Europos Socialinė chartija (pataisyta).// Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.

17. Lietuvos Respublikos ir Nyderlandų Karalystės sutartis „Dėl socialinės apsaugos išmokų mokėjimo užsienyje“. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 74 -3437.

18. Lietuvos Respublikos ir Ukrainos susitarimas „Dėl socialinės apsaugos“.// Valstybės žinios. 2001, Nr. 93-3261.

19. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos susitarimas „Dėl socialinės apsaugos“. // Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1979.

20. Lietuvos Respublikos ir Kanados sutartis „Dėl socialinės apsaugos“. // Valstybės žinios. 2005, Nr.143-5186.

21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo socialinio aprūpinimo srityje“. // Valstybės Žinios. 1995, Nr.19- 438.

22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas „Dėl pensinio aprūpinimo“. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 20-490.

23. Konsoliduota Europos bendrijos steigimo sutartis// Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.

24. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

25. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

Specialioji literatūra

26. Angele S., Dobravolskas A., Keinys St. ir kt. Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999.

27. Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.

28. Bitinas A.**,** Papirtis L. V.Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą// Socialinių mokslų studijos: mokslo darbai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. ISSN2029-2236. 2010, Nr. 3(7).

29. Bitinas A. Socialinės apsaugos teisė Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Monografija. Vilnius: Mes, Vilnius, 2011.

30. Bitinas A., Tartilas J, Litvinaitė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.

31. Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999.

32. Časnovičienė-Valeikaitė R. Atviro koordinavimo metodas ES ir Lietuvoje// http://ingridam.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2010/09/ATVIRO-KOOD.METODAS-ES-ir-Lietuvoje.ppt#282,9,Atviro koordinavimo metodo trūkumai; prisijungimo laikas: 2013-01-27.

33. Davulis T. Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva. Monografija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

34. Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.

35. Fleurbaey M. Quelle conception de l'égalité? In Gonthier F. Justice sociale et action publique: des principes à leur mise en oevre. Paris: La documentation Française. 2008.

36. Gylys P. Kas neturi, iš to bus atimta// http://www.politika.lt/index.php/index.php?cid=9328&new_id=9902//; prisijungimo laikas: 2013-01-27.

37. Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė D. Lygių galimybių principo įgyvendinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos darbo teisėje: daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.

38. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos// Socialinis darbas, 2008, Nr. 7(2). P. 26-34. ISSN2029-2775.

39. Guogis A. Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai// Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 18.

40. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.

41. Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000.

42. Heredero A.G. Social security as a human right. The protection affoded by the European Convention on Human rights// Council of Europe Publishing. 2007.

43. Lazutka R. Socialinė apsauga. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo liber, 2001.

44. Maculevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius// Jurisprudencija. 2004. t. 56(48).

45. Petralaitytė V. Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimas: esminės sąvokos ir jų interpretavimas//Jurisprudencija. 2006. Nr. 1(59).

46. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. ISBN 9986-752-34-5.

47. Shulte-Mimberg U., Angele S., Heine W. ir kt. Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra. Kelnas: Vokietijos draudimo teorijos ir praktikos bendrovė, 1998.

48. Vaišvila A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas)// Jurisprudencija. 2002. 24(16).

49. Vitkus G. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2002.

Teismų praktika

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.

51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už ištarnautus metus gauti, nustatymo“ patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų (1998 m. lapkričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 43-1636.

52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) , 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 2007, Nr. 102-4171.

Europos Bendrijos Teisingumo Teismo sprendimai

53. Byla 19/67, *Bestuur der Sociale Verzekeringsbank v. J. H van der Vecht* [1967] ECR 345.

54. Byla 43/75, *Defrenne v Sabena* [1976] ECR 455.

55. Byla 87/76, *Walter Bozzone v Office de Sécurité sociale d'outre-mer* [1977] ECR 687.

56. Byla 110/79, *Coonan v Insurance Officer* [1980] ECR-1445.

57. Byla 807/79, *Gravina and others v Landesversicherungsanstalt Schwaben* [1980] ECR 2205.

58. Byla 92/81, *Camera v Institut National d'Assurance Maladie-Invalidite* [1982] ECR 2213.

59. Bylos 62/81 ir 63/81, *Desquenne ir Gird* [1982] ECR 223.

60. Byla 150/82, *Coppola v Insurance Officcer* [1983] ECR 43.

61. Byla C-170/84, *Bilka-Kaufhaus GmbH v Hartz* [1986**]** ECR I-1607.

62. Byla 262/ 88, *Barber v. Guardian Royal Exchange Assurance Group* [1990] IRLR 240.

63. Byla C-140/88, *Noij v Staatssecretaris Van Financien* [1991] ECR I-387.

64. Byla C-121/92, *Staatssecretaris van Financien v Zinnecker,* [1993] ECR I-5023.

65. Byla C-406/93, *Reichling v INAMI* [1994] ECR I-4061.

66. Byla C-340/94, *De Jaeck v Staatssecretaris van Financiën* [1997] ECR I-461.

67. Byla C-336/94, *Eftalia Dafeki v Landesversicherungsanstalt* [1997] ECR I-06761.

68. Byla C-107/00, *Insalaca v Office National des pensions* [2002] ECR I-2403.

69. Byla C-299/68, *Commission* [2002] ECR I-05899.

70. Byla C-92/02, *Kristiansen v Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening* [2003] ECR I-14597.

71. Byla C-555/07, *Seda Kücükdeveci* [2010] ECR I-365.

72. Byla C-225/10 *Juan Perez Garcia, Jose Arias Neira, Fernando Barrera Castro, Dolores Verdun Espinosa, José Bernal Fernández teisių turėtoja prieš Familienkasse Nürnberg* [2011].

73. Byla C-503/09, *Stewart* [2011] ECR I-0000.

74. Byla C-522/10, *Doris Reichel-Albert v. Deutsche Rentenversicherung Nordbayern* [2012].

75. Byla C-137/11, *Partena ASBL prieš Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA* [2012].

76. Byla C-619/11, *Patricia Dumont de Chassart prieš Office national d'allocations familiales* [2013].

Šaltiniai internete

77. Europos Bendrijos Teisingumo Teismas: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/

78. Europos komisijos tinklapis: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=868

79. Lietuvos Respublikos Seimas: http://www.lrs.lt

80. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklapis: http://www.socmin.lt/index.php?1239887491

81. Lietuvos Respublikos valstybinė darbo inspekcija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos: http://www.vdi.lt

82. Socialinio pedagogo terminų žodynėlis: http://www.senoji.vpu.lt/socpedagogika/zodynelis/s.html

83. Tarptautinių žodžių žodynas: http://www.zodziai.lt/reiksme%26word%3Dprincipas%26wid%3D16003

84. Tarptautinių žodžių žodynas: http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Komunikatas&wid=10274

85. Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos tinklapis: http://www.vlk.lt/vlk/pag/?page=vs&ii=es_soc_apsaugos_koordinavimas

86. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklapis: http://www.sodra.lt/index.php?cid=342

87. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklapis: http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278

Jazgevičiūtė A. Socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimas Europos Sąjungoje: raida ir problematika/ Teisės magistro baigiamasis darbas: Vadovas prof. dr. A.Bitinas – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Teisės fakultetas, 2013. – 65 p.

SANTRAUKA

Teisės magistro darbo tema yra aktuali tiek valstybėms narėms, tiek ir migruojantiems asmenims. Socialinis draudimas lydi kiekvieną apdraustąjį asmenį net ilgiau negu visą jo gyvenimą, nesvarbu kurioje šalyje jis bebūtų, todėl jo reikšmė ir svarba kiekvieno apdraustojo sąmonėje yra neabejotina. Šiame darbe analizuojami migruojančių asmenų socialinio draudimo, kaip vienos iš socialinės apsaugos formų, koordinavimo ypatumai.

Darbe aptariamas socialinės apsaugos sistemos organizavimas, analizuojant socialinės apsaugos sampratą, formas, tradicijas, modelius, principus, koordinavimo procesą. Taip pat analizuojami teisės šaltiniai, jų paskirtis bei įtaka migruojančių asmenų socialinio draudimo koordinavimo srityje, Europos Bendrijų Teisingumo jurisprudencija.

ES šalių socialinės apsaugos sistemos labai skiriasi. Iš dalies tai lemia, kad atskirų ES šalių nacionaliniai socialinės apsaugos teisės aktai nepakankamai reguliuoja migruojančių šių šalių darbuotojų socialinę apsaugą. Taikant vien tik nacionalinius teisės aktus, sunku būtų išvengti situacijų, kai darbuotojas migrantas praranda jau įgytas teises į socialinės apsaugos išmokas ir negali įgyti naujų teisių, kai jis dvigubai apmokestinamas ar iš viso lieka neapdraustas. Pabrėžtina, kad kiekviena ES narė turi teisę savanoriškai reguliuoti savo socialinės apsaugos reikalus, atsižvelgdama į savo tikslus ir galimybes. Kita vertus, akivaizdu, jog suvienodinti visų šių sistemų nuostatų neįmanoma.

Taigi šiame darbe stengiamasi atskleisti pagrindinius migruojančių asmenų socialinio draudimo koordinavimo etapus, privalumus ir trūkumus, pateikiami apibendrinimai bei pamąstymai kaip galima būtų patobulinti teisės aktus, reglamentuojančius socialinio draudimo migruojantiems asmenims koordinavimą ES.

Jazgeviciute A. Coordination of Social Insurance for Migrants in the European Union: Development & Problems / Final Master of Laws Thesis: Tutor Prof. Dr. A. Bitinas – Vilnius: Mykolas Romeris University, Law Faculty, 2013. – 65 p.

SUMMARY

The topic of Master of Laws thesis is urgent to States Members as well as to migrants. Social Insurance accompanies every insured person no longer than all his life, no matter which country he is in, so its meaning and importance is undoubted in every insured person's consciousness. Coordination peculiarities of migrant's social insurance as one of social protection forms are analyzed in this thesis.

The organization of social security system is discussed in this paper analyzing the concept, forms, traditions, models, principles and coordinating process of social security. Sources of law, their purpose and influence upon the coordination sphere of migrants' social security, justice jurisprudence of the European Union are also analyzed here.

Social security systems differ a lot throughout the countries of the European Union. It partially determines the fact that legislation of separate countries of the European Union regulates the social security of migrant employees of these countries insufficiently. By applying only national legislation, it would be difficult to avoid the situations when a migrant employer loses the already acquired rights for social security payments and is not able to acquire new rights, when he is double taxed or remains not insured at all. It has to be emphasized, that every European Union's member has the right to voluntarily regulate its social security matters, taking into account its own purposes and possibilities. On the other hand, it is obvious, that it is impossible to unify the provisions of all these systems.

So there is an effort in this thesis to reveal the main social security's coordination stages, advantages and disadvantages, generalizations and considerations about how to improve legislation regulating the coordination of social insurance for migrants in the European Union.

El. pašto adresas: adrenalinas8@gmail.com